DE EUROPEËRS IN DEN MALEISCHEN ARCHIPEL.

VIJFDE GEDEELTE.

1578—1599.

Met het verval van 't gezag der Portugeezen in het Oosten worden de berichten omtrent hunne lotgevallen in die gewesten hoe langer hoe schaarscher. Voor de jaren 1581—88 staat ons het geschiedwerk van Diogo de Couto nog ten dienste (Decada X). Voor de latere jaren deelt het vervolg op dit werk (Decada XI, XII. Lisboa 1788) omtrent het voorgevalene in den archipel slechts weinige bijzonderheden mede. Enkele berichten vinden wij in het reiswerk van onzen landgenoot Jan Huygen van Linschoten, die zich in 1583—89 in Voor-Indië ophield. Voor de Molukken is in dit tijdvak Bartolomeo Leonardo de Argensola's *«Conquista de las islas Malucas»* (Madrid 1609) te raadplegen, met behoedzaamheid evenwel, want zijne chronologie laat evenveel te wenschen over als zijne kritiek. Hij deelt ons echter enkele niet onbelangrijke brieven van Jesuïeten-zendingen mede. Voor de Filippijnen en de tochten van daar uit naar zuidelijker eilanden ondernomen bezitten wij goede bronnen in Fra Gaspar de San Augustin's *«Conquistas de las islas Philipinas»* (Madrid 1698), en in Ant. de Morgas *«Sucesos de las islas Philipinas»* (Mexici 1609) waarvan Henry E. J. Stanley eene vertaling gaf voor de Hakluyt-Society (London 1868). Ant. de Morga, een zeer ontwikkeld man en talentvol schrijver, bekleedde zelf sinds 1595 eene hooge betrekking te Manila en kon dus zeer goed weten wat hij ons verhaalt.

Voor de reizen van Francis Drake en James Lancaster heb ik eveneens de uitmuntende uitgaven hunner journalen door

de Hakluyt-Society geraadpleegd, voor de reis van Thomas Cavendish de oorspronkelijke uitgave in Hakluyt's "*Navigations*".

Wat eindelijk de eerste reis der Hollanders naar Indië betreft, ook hiervoor hebben mij, zoo als men zien zal, de oude journalen zelven ten dienste gestaan, dank zij de welwillendheid waarmede mij deze van de Leidsche Universiteitsbibliotheek verstrekt zijn.

EERSTE HOOFDSTUK.

Spanje met Portugal vereenigd. Gevolgen dier vereeniging voor de Portugeezen in Indië. Toenemende misbruiken onder hen. Tochten der Spanjaarden van Manila naar Burnei, Sulu en Mindanao (1578). Sultan Baab van Ternate breidt zijn gezag meer en meer uit. De Portugeezen houden zich met moeite in de Molukken staande. Bezoek van den vrijbuiters Francis Drake aan den Maleischen archipel (1579—80).

De jeugdige koning Sebastião van Portugal was den 4 Augustus 1578 bij zijn onberaden inval op Marokkaansch gebied gesneuveld. Zijn oom, de kardinaal-infant Henrique, had toen den troon beklommen. Gedurende zijne korte regeering — hij overleed den 31 Januari 1580 — werd het hoe langer hoe duidelijker welke pretendent hem zou opvolgen. Filips II, de koning van Spanje, door zijne moeder een kleinzoon van Manuel den gelukkige, wist toen reeds vele Portugeesche edelen voor zich te winnen, en ook de geestelijkheid was op de hand van dien ijverigen en machtigen Katholiek. Het volk, wel is waar, van Spanje afkeerig, steunde, toen het beslissende oogenblik gekomen was, een anderen pretendent: Antonio prior van Crato, eveneens een kleinzoon van Manuel, maar buiten huwelijk geboren; en als hij een man van meer bekwaamheid en geestkracht geweest was zou Filips een gevaarlijken mededinger in hem gevonden hebben, maar nu kostte het den Spaanschen koning weinig moeite door zijne geoefende soldaten, die een der kundigste veldheeren van zijn tijd, den hertog van Alva, aan het hoofd hadden, de zwakke tegenweer van het slecht gewapende en aangevoerde volk te breken. Vóór het einde van 1580 was alle tegenstand overwonnen, en Filips II koning van Spanje en Portugal en van de beide Indieën.

Er is geen twijfel aan of die vereeniging is voor de Portugeezen in Indie over 't algemeen noodlottig geweest. Toen Engelschen, Franschen en Hollanders het spoor volgden, dat

zij een eeuw geleden gebaad hadden, vonden zij in het Oosten geene onderdanen eener onzijdige mogendheid, die zij gehouden waren te ontzien, maar van een gemeenschappelijken vijand, den gehaten Spanjaard, dien zij afbreuk deden waar zij maar konden. Wij mogen dit echter niet te zwaar laten wegen, want het is zeer de vraag of die onzijdigheid lang houdbaar zou geweest zijn; de kaapvaart op Portugeesche schepen zoowel als Spaansche bestond reeds met oogluikende toelating der Fransche en Engelsche regeering. Evenmin mogen wij te groote waarde hechten aan het motief dat de Portugeezen zwakken tegenstand moesten bieden nu zij geen strijd meer voerden voor eigen vorst en vaderland. Vooreerst bleef de vaart op Indië om de Kaap de goede hoop van Spanje uit verboden, en hielden dus de Portugeezen het monopolie. En dan was de zucht naar roem en onderscheiding reeds lang vóór de vereeniging met Spanje zeer verzwakt. Sedert den dood van João II (1557), toen een kind den troon beklom en de Regeering nog meer dan onder zijn voorganger in handen der Geestelijkheid geraakte, die er voornamelijk op uit was haar macht in Indië uit te breiden, was de ijver voor den Koning meer en meer bekoeld, en sedert het toezicht verzwakte, waren misbruiken in bestuur, rechtsbedeeling, handel, uitrusting, hand over hand toegenomen. Wat onze Jan Huygen van Linschoten, die zich van 1583—89 te Goa ophield, getuigde van hetgeen hij daar gelegenheid had op te merken, was niet op eenmaal zoo geworden, maar een euvel dat slechts dieper en dieper was ingekropen. „Vroeger” schrijft hij, streed men hier om prijs en eere te verwerven en een goeden naam achter te laten, maar *nu ter tyt zynse al om rapen uyt.*” Inderdaad, als wij van hem en anderen vernemen in welke mate baatzucht en onverschilligheid voor plichtsbetrachting alle edele gevoelens verstikten, dan kan het ons niet verwonderen dat bij een krachtigen stoot van buiten het Portugeesche gezag in Indië in weinige jaren ineenzakte.

Het is waar dat vele dier misbruiken van 't begin af bestaan hadden, al is 't dan in mindere mate, en deels de gevolgen waren van een verkeerd stelsel, deels van het karakter waarin de Portugeezen optraden. Het begrip van vreedzaam handelsdrijven met eerbiediging van bestaande toestanden bestond bij hen niet en kon, zoo als ik elders heb aangetoond ¹ ook niet

¹ Afonso d'Albuquerque in het Oosten, in „de Gids” 1876 Dl. III.

bij hen wortel vatten omdat zij al dadelijk bij hunne komst in Indië ondervonden dat de Mohammedaansche handelaars hen even weinig naast zich duldden als zij gezind waren die „duivelskinderen“ die zij met zooveel moeite uit Portugal verdreven hadden, te ontzien. Zij moesten in het Oosten het terrein met de wapenen innemen en traden dus meer als veroveraars op dan als handelaars, hoe zij dit ook voor de Indische vorsten trachtten te verbloemen. Houden wij dit in het oog dan wordt het ons verklaarbaar dat bij benoemingen niet zelden hooge geboorte meer dan bekwaamheid in aanmerking kwam¹, dat ijverzucht om den voorrang en jacht op onderscheiding dikwijls de beste ondernemingen verijdelden², dat, bij de macht aan de Grooten verleend, bloedverwanten en gunstelingen, zelfs door de besten hunner, werden voorgetrokken. En dit was te gevaarlijker door het stelsel van belooning in Indië, namelijk de vergunning aan hoog en laag om op eigen hand handel te drijven en hun voordeel te zoeken. Aan de kapiteins en beambten werden allerlei voorrechten verleend; de minderen waren bij hunne aankomst in Indië vrij om als soldaat dienst te doen of om een ander bedrijf uit te oefenen, en in het eerste geval om dien kapitein te volgen die de meeste kans op buit en voordeel aanbod. Waren die kansen een tijdlang gering dan dreven velen hunner zeeroof op eigen hand of gingen in dienst bij de Indische vorsten die hen goed betaalden.

Indien nu slechts zij die hun plicht boven hun eigenbelang gesteld hadden bij hun terugkomst in Portugal de verdiende onderscheiding hadden genoten! Maar het is genoeg bekend hoe gunstbetoon en recht te Lissabon veelal van een gevulden buidel afhing. Op 't recht in Indië oefende dit welhaast zulk een noodlottigen invloed uit dat men het bederf dat daarin heerschte het grootste kwaad van al het kwade in Indië noemde³. En hoe meer het toezicht der Regeering verslaptte des te openlijker werden hare belangen door kapiteins en beambten verwaarloosd, met het oog op eigen voordeel⁴, zoodat scheepstochten, met grooter macht ondernomen dan te voren, jam-

¹ Reeds Barros merkt dit op (I. 1 p. 466; III. 1 p. 98). Zie ook Correa II 912, 919.

² Zie o. a. den brief van Xavier aan den Koning van 20 Januari 1548. Vgl. ook Jan Huygen van Linschoten, *Itinerario* (1596) p. 118 en elders.

³ „O grande mal dos males, o mayor sobre todos“. Correa II 752, III 842.

⁴ Zie o. a. Jan Huygen van Linschoten, a. w. bl. 12 enz.

merlijk mislukten, en de inkomsten van den Staat, die zeer aanzienlijk hadden kunnen zijn, ten laatste door de uitgaven verslonden werden. Aan alle kanten nalatigheid, knoeierij, bederf, dat is de indruk dien men ontvangt van hetgeen Portugeezen ¹ en vreemdelingen ons omtrent den laatsten tijd van hun gezag in Indië mededeelen. Slechts een enkel voorbeeld. Dat er één schip behouden naar Portugal overkomt, verklaart onze Jan Huygen, *is niet dan enckel mirakel van Godt*, zoo slecht zijn ze tegen zeegevaren bestand, zoo schandelijk worden ze overladen, en zoo onbedreven is het scheepsvolk. Ze varen daar maar heen op Gods genade, en als de nood aan den man komt „so ist misericordia ende onse lieve Vrouwe dat zy haer helpen willen.“ Er gaat dan ook geen jaar voorbij of er blijven er een of twee in 't gaan en in 't komen, en daar het minste schip *over een millioen gouds* waarde heeft ² begrijpt men wat dit beteekent, en hoe die verliezen moesten toenemen toen de schepen die vroeger nog behouden overkwamen voor een deel door Engelschen en Nederlanders werden buitgemaakt of in den grond geschoten ³.

Indien wij fr. Gaspar de San Augustin gelooven mogen ⁴ had Koning Filips van Spanje reeds vóór den dood van Sebastião van Portugal aan den Gouverneur der Filippijnen last gegeven om de Molukken niet uit het oog te verliezen en niet te dulden dat eene vreemde natie daar vasten voet kreeg. Hij zou hierbij het oog gehad hebben op de uitrusting der schepen van Francis Drake in 1577. Ik betwijfel het echter zeer of men

¹ Zie vooral: „Observações sobre as principaes cousas da decadencia dos Portuguezes na Asia, escr. por Diogo do Couto com o titulo de Soldado pratico, public. por Ant. Caetano do Amiral (Lisboa 1790).

² Dit mag iets overdreven zijn, veel toch zeker niet. Vgl. o. a. Cabrera de Cordoba, Felipe II, Vol III p. 315; Hakluyt II b. p. 198, enz.

³ Zie: Jan Huygen van Linschoten, a. w. bl. 116, 119, 131, en vgl. 143 vv. — Ik moet hierbij voegen dat onder de regeering van Sebastião in 1570 besloten werd met het oog op de veelvuldige schipbreuken geen grooter schepen te bouwen dan van 450 tonnelast, maar dat dit sedert Filips II aan de regeering kwam, weder aan de willekeur der kooplieden werd overgelaten, aan wie hij den specerijhandel verpachtte; ook vergenoegden deze zich de schepen „op de Italiaansche wijze“ te kalefaten (zonder ze op het drooge te halen), wat voor de groote vaart onvoldoende was. Zie: M. S. de Faria, Noticias de Portugal (Lisboa 1791), II 178 vv.; Ign. da Costa Quintella, Annaes da marinha Portugueza (Lisboa 1840) II, 5.

⁴ Conquistas de las islas Philipinas p. 357, 358, 360.

toen reeds in Spanje iets van Drake's plannen vermoedde. Evenmin kan ik met fr. Gaspar aannemen dat met dien last van Filips in verband stond de scheepstocht dien de gouverneur der Filippijnen, Francisco de Sande, in 1578 naar Burnei ondernam. De aanleiding tot die onderneming is niet ver te zoeken. De Maleiers van Burnei en Sulu pleegden reeds langen tijd zeeroof in de Filippijnen¹ en te vergeefs had in 1573 de gouverneur Guido de Lavezares den Sultan van Burnei eenige gevangenen doen uitleveren en geschenken doen aanbieden, om te bewerken dat aan dien zeeroof een einde kwam. De Sultan beloofde genoeg, maar daar hij er belang bij had dat alles op den ouden voet bleef voortgaan, kwam er van die beloften niets. Nu had sedert een broeder van den Sultan — fr. Gaspar noemt hem „Manila Sirula“ (Sirulah) — uit Burnei de wijk moeten nemen en een toevlucht gezocht te Manila. Hij beweerde recht te hebben op den troon van Burnei doch door zijn broeder daarvan verstoken te zijn. Francisco de Sande meende dat zijn herstel op den troon een uitstekend middel zou zijn om Burnei met Spanje bevriend en zelfs aan den Koning schatplichtig te maken, en Sirulah liet zich gaarne vinden om den eed als vazal van Spanje af te leggen. Hoewel vele Spanjaarden het avontuurlijk plan van den Gouverneur afkeurden, besloot deze het toch ten uitvoer te leggen, en bracht dertig vaartuigen bijeen, waarop zich 400 Spanjaarden, 300 volgelingen van Sirulah en eenige hulptroepen uit de Filippijnen inscheepten. Den 3 Maart 1578 verliet de vloot Manila, en dertig dagen later bereikte zij de westkust van Borneo. Op een mijl afstands van Burnei ontmoette men de vloot van den Sultan, die de Spanjaarden het binnenloopen der rivier waaraan de hoofdstad lag wilde beletten. Sande liet hem schriftelijk vrede en vriendschap aanbieden; zoo luidt althans een der verhalen; maar de Sultan, die wel vernomen zal hebben dat Sirulah zich met zijn aanhang op de vloot bevond, liet een der boodschappers, die zijn onderdaan was, het hoofd afslaan en zijn geslacht op de Spanjaarden afvuren. Nu aarzelde Sande niet langer, tastte de Burneesche vloot aan, joeg die op de vlucht en voer de rivier op. Het paleis van den Sultan werd door het Spaansche geslacht zoodanig geteisterd dat hij het verlaten moest. Hij schaarde nu zijne troepen om zich heen, maar velen liepen

¹ ald. p. 215.

naar Sirulah over, wien het nu door den steun zijner Spaansche vrienden weinig moeite kostte zijn tegenstander tot de vlucht te noodzaken. De Sultan nam de wijk in 't gebergte en riep de hulp de Portugeezen in, aan wie hij het vrije verkeer in zijn haven had toegestaan. Er lag juist eene galei op de reede, met 150 manschappen onder Pedro Lopes de Sousa, die op weg was naar de Molukken. Sousa liet zich niet tot vijandelijkheden tegen de Spanjaarden overhalen maar vervolgde zijn weg. De Sultan gaf nu voor 't oogenblik de gedachte aan tegenstand op; Sirulah nam bezit van 't paleis, kocht de plundering van de Spanjaarden af en zwoer nogmaals met zijne volgelingen trouw aan hun koning. Sande zou er over gedacht hebben om tot bevestiging van 's konings gezag een deel zijner troepen hier achter te laten maar door groote sterfte onder zijne manschappen gedwongen zijn dit plan op te geven, en toen (zeker omdat hij wel begreep de Burneezen toch niet te vriend te kunnen houden) al hun geschut op zijn schepen geladen, hun moskee in brand gestoken en hunne galeien die op de reede lagen medegevoerd hebben; dit wordt ons althans in de brieven der Augustijner paters medegedeeld, die een hunner bekwaamste medearbeiders op dezen tocht verloren. Ook werd in 't volgende jaar de Sultan met behulp der Portugeezen in zijne waardigheid hersteld. In 1580 echter vaardigde Sande's opvolger op nieuw een klein eskader af naar Burnei onder Gabriel de Ribera, die Sirulah (misschien even tijdelijk!) weder op den troon plaatste.

Te Manila teruggekeerd zond Sande een deel zijner vloot onder bevel van Estevan Rodriguez de Figueroa naar Sulu¹. Als wij de Spanjaarden gelooven mogen zouden zij den radja gedwongen hebben hun gezag te erkennen, maar uit latere berichten blijkt dat deze erkenning slechts hierin bestond dat een Spaansch kapitein hier voortaan verblijf hield en de Maleiers in zijn onderhoud voorzagen.

Rodriguez deed van Sulu komende een verkenningstocht naar de groote rivier van Mindanao aan de Illana-baai, waar Mohammedaansche Maleiers zich in grooten getale gevestigd en versterkt hadden. Deze vestiging was waarschijnlijk uitgegaan van die op het eiland Sulu; zij stond daarmede althans in nauw verband, 't geen ook vroeger met die te Manila 't geval

¹ Jolo volgens de Spaansche schrijfwijze.

zal geweest zijn. Op zijn terugweg bezocht Rodriguez andere havens van het eiland, waar de radja's zich tot vriendschappelijk verkeer genegen toonden ¹.

In de Molukken had omstreeks dezen tijd het gezag der Portugeezen door den geringen steun dien zij uit Indië ontvingen en door het krachtig optreden van Baab, den Sultan van Ternate, zijn beteekenis verloren. Zij bezaten nog wel een fort op Tidore en op Ambon, maar konden niet beletten dat op alle omliggende eilanden het werk der Christen-zendelingen vernietigd werd en men de inwoners dwong het gezag van Ternate te erkennen en het kruis voor den Islam af te zweren. En zelfs wanneer de Portugeezen hunne bondgenooten hulp verleenden waren zij tegen de strijdmacht van Baab niet opgewassen. Argensola verhaalt ² dat zij den Christen-radja van Batjan in zijn verzet tegen Baab steunden, doch met hem in den strijd omkwamen. De zoon van den radja nam toen, om door Ternate als opvolger erkend te worden, den Islam aan.

In een verslag van den jezuïeten-pater Marta aan Gomez Pirez, gouverneur der Filippijnen (in 1590 - 93), door Argensola medegedeeld, komt het volgende overzicht voor van de eilanden die tot het gebied van Baab gerekend werden. Dat gebied bestond uit 72 eilanden ³ die hem schatting opbrachten en strekte zich uit van Mindanao ten Noorden tot „Bima en Corea“ ⁴ ten Zuiden en Nieuw Guinea ten Oosten. Zij zouden aan Ternate het volgende aantal manschappen als contingent in den oorlog geleverd hebben.

Ternate (16 poblaciones).	3.000
Motir.	200
Makian	1.500
Kajoa.	300
Gacea (Gasse ten O. van Obi?)	300
Sula-eilanden	4.000

¹ Gaspar de San Augustin; p. 361—62, 369, 370, 375; Ant. de Morga, ed. Stanley, p. 23, 25; vgl. 88; Argensola p. 100—102.

² a. w. p. 139. Dit verhaal wijkt af van dat der Jezuiten, vroeger door mij medegedeeld (zie mijn Vierde Gedeelte bl. 456).

³ Ook Valentijn (I 2, p. 3, 208) vermeldt dat getal van 72 eilanden onder Baab doch schijnt de opgaaf van P. Marta niet gekend te hebben.

⁴ Waarschijnlijk Bima en Korreh op Sumbawa. Reeds bij Pigafetta komt een eiland tusschen Java en Timor onder den naam Bimacore voor, waarmede Sumbawa kan bedoeld zijn.

Buru en omligg.	4.000
Veranula en omligg. (Ceram)	50.000
Bonoa en Manipa	3.000

„De eilanden van Na, Noloa en Guinea, die velen zijn en goed bevolkt, 50 mijlen ten O. van Ternate, een onzeker maar ruim getal strijders „

Hiri (ten N. van Ternate)	400
Maju en Tafuri	400
Dooi	500
Raw en Sequita (Morotai)	1.000
Batochina (Halmahera)	10.000

Verder, op het uitgestrekte land „Matheo“ waarmede Celebes moet bedoeld zijn:

Totole (Tontoli) en Bool (Buool)	6.000
Gaydupa (Kaidipan)	7.000
Gorontalo en Iliboto (Limbotu)	10.000
Tomini	12.000
Manado	2.000
Dondo	700
Labague (?)	1.000
Pulo en (y) Jaqua (? ?)	10.000

Eindelijk nog Gape (Keling), Tobuquo (Tebungku of Tambuku), Butu (Buton) met een onzeker aantal en Sangir met 3000 man. Het vaste contingent bedroeg volgens die opgaaft 130,300 man, waarbij men dan nog de onzekere hulptroepen en de slaven moest rekenen. Kan men aan die getallen al geen groote waarde hechten, het schijnt toch dat het gezag van Ternate op de meesten dier plaatsen erkend werd, en dat de verbindtenis met andere Mohammedaansche vorsten aan Baab geen gering „prestige“ verschafte ¹.

De eisch dien Baab nog altijd aan de Portugeesche Regeering stelde was: voldoening over de moord van zijn vader. Men besloot eindelijk hem die voldoening te geven. In 1577 ² werd Agostinho Nunes, die zich in Indië door zijn dapperheid onderscheiden had, door den Vicekoning naar de Molukken gezonden om Sancho de Vasconcellos als kapitein van het fort

¹ Argensola p. 81—83, waarmede men vergelijken kan hetgeen de Ternaatsche schrijver Naidah (door den heer Van der Crab uitgegeven) en Valentijn uit inlandsche bronnen omtrent Baabs krijgstochten mededeelen.

² Argensola zegt 1578 maar in verband met het volgende zullen wij 't een jaar vroeger moeten stellen.

op Ambon op te volgen. Hij voerde den moordenaar van Sultan Hairun, Diogo Lopes de Mesquita, zwaar geboeid met zich en had in last hem aan Baab uit te leveren. Op weg van Malaka naar de Molukken dreef een storm het schip naar de Javaansche kust. Men was genoodzaakt de haven van Djapara aan te doen, om zich van water te voorzien. Onder voorwendsel van dit te brengen overrompelden de Javanen het schip en maakten de geheele bemanning (73 man) van kant. Ook Mesquita kwam daarbij om het leven.

Toen dit ongeval te Malaka vernomen werd zond de bevelhebber Ayres de Saldanha onverwijd een ander galjoen naar de Molukken onder bevel van Pedro Lopes de Sousa, en een galei met 150 soldaten ter ondersteuning van Vasconcellos op Ambon. Zij vertrokken, schrijft Argensola, 1 Mei 1579 van Malaka en deden onderweg Burnei aan. Wij hebben straks gezien dat de Spanjaarden van de Filippijnen hen in 1578 te Burnei aantreffen, en het blijkt uit de brieven die fr Gaspar mededeelt en waarin van den tocht naar Burnei gesproken wordt, dat dit jaartal juist is. Wij hebben dus het vertrek van Sousa uit Malaka een jaar vroeger te plaatsen.

Sancho de Vasconcellos, de dappere avonturier, aan wien de Portugeezen grootendeels te danken hadden dat zij zich in de Molukken staande hadden gehouden, zou volgens sommige berichten in dezen tijd op Ambon gestorven zijn, maar het schijnt dat dit onjuist is, want vele jaren later wordt nog van zijne aanwezigheid in de Molukken gesproken, en dat hij slechts het opperbevel overdroeg aan Diogo de Azambuja. Het was tijdens diens bestuur dat de Engelschen zich voor de eerste maal in de Molukken vertoonden. ¹

Francis Drake had zich reeds als vrijbuiters aan de kusten van Afrika en Amerika, waar zich Spanjaarden en Portugeezen gevestigd hadden, een naam gemaakt, toen hij het plan opvatte om zijne kaapvaart ook tot den Stillen Oceaan uit te strekken. In 1577 rustte hij daartoe een paar kleine schepen uit, het grootste van slechts 100 tonnenlast, voorts een bark, een vlieboot en een pinas, te samen met 164 man. Den 15 November van dat jaar ondernam hij met dit kleine eskader den verre tocht. Engeland was toen nog, voor den schijn althans, met Spanje

¹ Zie over 't voorgaande: Argensola p. 98—101.

op voet van vrede, maar het is niet twijfelachtig of de Engelsche Regeering kende het plan van Drake en keurde het goed. Een verhaal van zijn kruistocht behoort niet hier; genoeg dat hij van Straat Magalhaens af alleen met het admiraalschip de reis langs de westkust van Amerika voortzette en na op de hoogte van Californië een Spaansch zilverschip te hebben buitgemaakt, het besluit nam den terugweg te nemen door den Stillen Oceaan naar Indië en van daar om de Kaap de Goede Hoop. In October 1579 bereikte hij de Oostkust van Mindanao en den 3 November kreeg hij de Molukken in 't gezicht. Drake had het voornemen zich naar Tidore te begeven daar hij de Portugeezen nog in 't bezit van de vesting op Ternate waande, maar bij Motir kwam de Sengadji van 't eiland — de Engelschen noemen hem „Deputy or Viceroy“ des Sultans van Ternate — bij hem aan boord en drong er op aan dat hij naar Ternate zou gaan en niet naar Tidore, waar de Portugeezen, met wie de Sultan in oorlog was, zich gevestigd hadden. In geval hij naar Tidore ging zou de Sultan niets met hem te doen willen hebben. Drake veranderde nu zijn plan en voer naar Ternate.

De ontvangst van Baab was vriendschappelijk. Drake bood hem geschenken aan en zijne schepelingen werden op bevel des Sultans van mondkost voorzien. Baab wordt ons beschreven als een rijzig, welgemaakt maar zwaarlijvig man, met een vorstelijk en aangenaam voorkomen; zijne onderdanen, zelfs de voornaamsten, naderden hem slechts met den grootsten eerbied. Hij kwam niet bij Drake aan boord, hoewel hij dat beloofd had, zoodat de Engelschen er op aandrongen dat ook hun admiraal zich niet aan land zou wagen. Het laat zich verklaren dat Baab de bedoelingen van den Engelschman wantrouwde, omdat er van handeldrijven weinig sprake was: Drake's schip was te zwaar geladen om veel nagelen te kunnen bergen. Hij zette dan ook na een verblijf van vijf dagen de reis voort en kwam den 14 November op 1°40' Zbr. aan een klein onbewoond eiland ¹, waar hij zich eenigen tijd ophield om zijn schip te kalefaten. Toen hij weder in zee stak dreeven wind en stroom het schip een maand lang tusschen Celebes en de Molukken rond, totdat het op 1°56' Zbr. op een rots bleef vastzitten. Men wierp nu een deel van geschut en lading over boord — van de staven

¹ Er staat in 't journaal: ten Z. van Celebes. Het zal niet ver van de oostkust geweest zijn.

zilver, die het schip zonder twijfel veel verlicht zouden hebben wordt niet gesproken, hoewel velen zich reeds verloren waanden! Gelukkig raakte het toch weder vlot, maar nog was men niet veel gevorderd. Men wist geen weg in dit onbekende vaarwater, en durfde geen zeil gebruiken om bij de hevige Z. en ZW. winden niet weder op een klip te stooten. Eindelijk, den 6 februari 1580 vond men op $7^{\circ} 13'$ Zbr een groep van vijf eilanden en wierp voor het grootste het anker uit. De bewoners kwamen in prauwen naar hen toe en geleidden het schip naar hun kampong, die in de journalen Baratiua of Barateue genoemd wordt. Het volk wordt als welgemaakt, eerlijk en vriendelijk geschilderd; de mannen hadden het hoofd en de schaamdeelen bedekt, de vrouwen droegen een kleed van het midden tot de voeten en soms negen armbanden van metaal of hoorn. Linnen voor gordels en hoofddoeken werd het meest door hen op prijs gesteld. Het eiland was rijk aan vruchten en mineralen — het laatste werd de bezoekers natuurlijk slechts medegedeeld.

Na hier een paar dagen vertoefd te hebben zeilde men in Z. richting verder, zag den 12 februari op $8^{\circ} 4'$ Zbr. eenige eilanden ten Z. en een grooter ten N., die allen bewoond schenen, den 14 weder eenige vrij groote eilanden; den 16 ging men op $9^{\circ} 40'$ tusschen vier of vijf eilanden door; den 22 zag men drie eilanden op ongeveer 10° , zeilde toen westelijk voort zonder verder land te zien tot den 9 Maart, en bespeurde op $8^{\circ}20'$ in de verte zeer hoog land. Den 11 Maart ging men hier aan wal om water in te nemen, en vond de inwoners bereid om levensmiddelen te verkoopen. Het bleek dat men zich nu aan de Zuidkust van Java bevond, die door de Portugeezen nog niet bevaren werd.

Uit de medegedeelde aanwijzingen van den zeeweg van Barativa naar die kust mogen wij opmaken dat de eerstgemelde kampong op een der eilanden ten N. van Timor lag ¹, en dat Drake niet ver van Timor tusschen de Sunda-eilanden doorzeilde, en ten zuiden daarvan zijn tocht vervolgde.

¹ Dat men dit eiland voor Bali gehouden heeft is alleen uit onbekendheid met het uitvoeriger reisverhaal („The world encompassed”) te verklaren. Er kan ook toe bijgedragen hebben dat de Hollanders toen zij zich in 1597 aan de zuidoostkust van Bali (Labuan Amok) bevonden, vernamen „datter over 18 jaren noch sulck volck gheweest was, die een coorde in 5 oft 6 stucken sneden ende weder aenden anderen maeckten. Wij vermoeden Franciscus Dracius gheweest te zijn.” (D'Eerste Boeck. Historie van Indien. Amst. 1598. bl. 64).

Op Java ¹ — de plaats wordt ons niet genoemd — werden de Engelschen welwillend ontvangen. Verscheidene „rajas“ kwamen het schip zien; de voornaamste hunner ² heet in de Engelsche journalen „Raja Donan“ of „Donaw“ ³. Zij worden even als hunne onderhoorigen geroemd als een beminnelijk, eerlijk en rechtvaardig volk.

Den 26 Maart van Java afgevaren, zeilde Drake den 15 Juni de Kaap de Goede Hoop om en kwam den 26 September 1580 in de haven van Plymouth terug ⁴.

Dat het verblijf van den Engelschen vrijbuiters in den Maleischen archipel onder de Portugeezen schrik verspreidde, vooral met het oog op eene gevreesde samenwerking met den Sultan van Ternate tot hun verderf, blijkt uit hetgeen van hun kant daaromtrent vernomen werd ⁵. Het zou echter nog twintig jaren duren voor men hen het monopolie van den nagelhandel werkelijk kwam betwisten.

¹ „This island we found to be the island Java, the middle whereof stands in 7 deg. and 30 min. beyond the equator“ („The world encompassed“). In 't Journaal by Hakluyt wordt het eiland „Jaua maior“ genoemd.

² „The chief king of the whole land“ volgens „The world encompassed“. Het journaal bij Hakluyt spreekt slechts van vijf koningen.

³ Anderen worden genoemd R. Mang Bange of Maughango (Tumanggong?), R. Cabocapalla of Cabuccapallo, R. Boccabarra, R. Timbanton.

⁴ Het voornaamste verhaal dezer reis „The world encompassed by Fr. Drake . . . collected out of the notes of Mr. Fr. Fletcher“ (London 1628) is tegelijk met het kortere reeds door Hakluyt (III 730—42) gedrukte journaal en andere stukken tot die reis betrekkelijk op nieuw uitgegeven door W. S. W. Vaux voor de Hakluyt-Society (London 1854).

⁵ Argensola p. 106—108; fr. Gaspar de S. Augustin p. 358. Drake zou volgens hen door Baab in 't eerst slecht ontvangen zijn omdat hij buiten zijne vergunning nagelen had gekocht, maar zijn toorn door geschenken gestild en namens zijne koningin een verbond met hem gesloten hebben. Ook vermeldt A. dat Baab een groot bronzen kanon dat Drake uit zijn schip had moeten werpen toen het op de klippen vast zat, liet opvissen en voor zijn paleis plaatste.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Bloei van het rijk van Atjeh. Vijandelikheden tusschen Pegu en de Portugeezen. Wijzigingen in de vaart van Portugal op Indië. Vergeefsche aanslag der Atjehers op Malaka en Djohor (1582). De Portugeezen in oorlog met Djohor. Gebeurtenissen te Atjeh. Paulo de Lima veroverd Djohor (1587). Vrede met Atjeh.

Van hetgeen tusschen de jaren 1575 en 1581 ¹ te Malaka voorviel is ons door 't ontbreken van Couto's geschiedverhaal over die jaren niets bekend. Uit het verhaal van Argensola blijkt dat in 1578 Ayres de Saldanha aldaar het bevel voerde ².

In deze jaren breidde de Sultan van Atjeh, Mansur, zijn gezag voortdurend uit. Couto noemt hem in 1581 „heer over 't geheele eiland Sumatra“ ³; de kustrijken schijnen althans meerendeels aan hem schatplichtig geweest te zijn. Ook als handelsemporium nam Atjeh in bloei toe. Of het de Portugeezen destijds nog vergund was te Pedir en te Kampar handel te drijven, zoo als Jan Huygen van Linschoten ons mededeelt ⁴ zou ik betwijfelen, indien niet door Argensola vermeld werd dat juist in dezen tijd de Portugeezen, te Pedir woonachtig, genoodzaakt werden die plaats te verlaten, omdat een eskader door Fernão Telles (1581) van Goa uitgezonden eenige schepen der Atjehers vernield en andere buitgemaakt had ⁵.

Het zal ook wel aan hunne kaperijen toe te schrijven geweest zijn dat in 1579 of daaromtrent de kapitein van een Portugeesch schip met zijne bemanning in Pegu gevangen genomen werd. In 1580 vaardigde de vicekoning Luiz de

¹ Op blz. 434 van mijn Vierde Gedeelte staat 1580 in plaats van 1581.

² Argensola p. 100 (ook bij fr. Gaspar p. 361), waar wij zoo als hiervoor werd aangetoond 1578 in plaats van 1579 moeten lezen. Mathias de Albuquerque die volgens Faria y Sousa (Asia Portug.) in 1577 naar Malaka werd gezonden zal daar misschien als „capitau mór do mar“ zijn heengegaan.

³ Da Asia, Dec. X parte I p. 50.

⁴ Itinerario (1596) cap. 19 p. 25.

⁵ Argensola p. 144.

Ataide een gezant naar Pegu af om daarover voldoening te vragen. Nog was deze niet teruggekeerd toen men te Goa vernam dat zich in de haven van Masulipatnam aan de kust van Koromandel een schip uit Atjeh bevond om ijzer, kogels en ander materieel te laden, en een groot handelsschip dat van Pegu kwam en eene rijke lading moest bevatten. Hier was eene goede gelegenheid voor de Portugeezen om hunne schade te verhalen, en Fernão Telles die na Ataides dood (Maart 1581) tijdelijk zijne plaats vervulde, aarzelde ook niet er vier galjooten op af te zenden. Door tegenspoed van dit eskader onderweg werd het doel gemist, maar men ontmoette den van Pegu terugkeerenden gezant, vernam van hem dat hij zijn doel niet bereikt had en besloot nu, volgens de ontvangen instructie, naar Pegu door te varen en daar de scheepvaart onveilig te maken. Aan de reede van Negrais trof men het handelsschip dat van Masulipatnam kwam en meer dan 300 Atjehers en Malabaren aan boord had. Het was weldra lek geschoten, wie zwemmen kon zocht de kust te bereiken en de overigen poogden te vergeefs het enteren te beletten zoodat een rijke buit aan de kapers in handen viel. Daarop voeren zij naar Syrian¹, de haven waar de schepen hunne waren voor de hoofdstad Pegu ontladden, die dan in booten verder gebracht werden. Te Syrian kwamen veel schepen uit de Roode Zee en uit Atjeh, maar het schijnt dat zij voor de Portugeezen op hunne hoede waren; althans deze besloten in een Bengaalsche haven te gaan overwinteren. Bij kaap Negrais troffen zij eene Peguaansche vloot aan, die tegen Arrakan ten strijde trok; de admiraal zond een deel der vloot op hen af, maar de galjooten schoten eenige vaartuigen in den grond en wisten te ontkomen. Toen zij in de lente naar Pegu terugkeerden was de vorst van dat land, Bareng Náung² gestorven (November 1581) en opgevolgd door zijn zoon Nanda Bareng. De Portugeezen zonden hem de Barmanen en Peguanen die zij bij vorige gevechten gevangen genomen en goed behandeld hadden terug met de betuiging dat alleen de „Mooren en Turken“ hunne vijanden waren. Hierop werden de Portugeesche gevangenen in vrijheid gesteld. De vriendschap met Pegu was niet alleen voor den

¹ Sirião bij Couto, Cirion bij Ces. de' Fedrici (Viaggio p. 128) en Ralph Fitch (Hakluyt II 258), die het eenige jaren later bezocht.

² Zie over hem mijn Derde Gedeelte bl. 305.

handel van belang, maar ook omdat uit zijne havens Malaka niet zelden van levensmiddelen werd voorzien ¹.

Te Malaka kwam in 't laatst van September 1581 Leonel de Lima de tijding brengen dat Filips II van Spanje ook te Lissabon als koning erkend was. Lima's schip behoorde tot het eskader van den nieuw-benoemden vicekoning Francisco de Mascarenhas, graaf van Villa d'Orta, en was door dezen van Mozambique naar Malaka gezonden terwijl hij zelf naar Goa voer, waar de gewichtige tijding reeds van Hormuz ontvangen was, waarheen zij over land was aangekomen. De erkenning van Filips ondervond in Indië geen tegenstand. De kapitein van Malaka, João de Gama, volgde het voorbeeld in Indië gegeven.

De vloot, waarop Mascarenhas Lissabon had verlaten was niet meer als vroeger voor rekening der Regeering uitgerust. De koning had met een reeder te Lissabon eene verbindtenis aangegaan, waarbij deze aannam elk jaar voor eene som van 80.000 dukaten vijf schepen uit te rusten. Ook de peperhandel werd evenals vroeger verpacht, en wel op deze voorwaarde, dat de helft der lading (die 30.000 quintalen moest bedragen) voor de Regeering zou zijn. Het contract betreffende de schepen ging twee jaren later op een ander reeder over, die er nog de benoeming van een der kapiteins en andere voordeelen bij bedong ². In 1588 werd het weder gewijzigd. De reeders verbonden zich toen elk jaar zes schepen uit te rusten, vijf voor Indië en een voor Malaka, en voorts duizend man voor de vloot te werven. In plaats van betaling in specie, werd hun het monopolie voor den uitvoer van indigo (van Kambaja) toegestaan, die dus in dien tijd reeds van veel beteekenis moet geweest zijn ³.

Keeren wij naar Malaka terug. In Juni 1582 kwam daar Roque de Mello, om João da Gama als kapitein te vervangen. De laatste was nog niet vertrokken toen zich den 22 Augustus een Atjehsche vloot van 150 zeilen, waaronder zeven groote sschepen, voor de stad vertoonde. Deze vloot was op weg naar Djohor om den Sultan van dat rijk te tuchtigen. Sedert Mansur, de Sultan van Atjeh, in 1567 Djohor veroverd en den vorst

¹ Couto, Dec. X parte 1, p. 14—16, 75—84. Vgl. Phayre in *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, vol. XLII part 1, p. 158, vol. XLIII part 1, p. 6.

² Uit de mededeelingen van Jan Huygen van Linschoten (*Itinerario* pag. 129) blijkt dat de Fuggers en Welsers van Augsburg deel hadden aan dit contract en op elk schip dat naar Indië ging een hunner factors vrij mocht worden overgevoerd.

³ Couto, Dec. X parte 1, p. 65, 149, 423; parte 2 p. 571.

gevangen medegevoerd had ¹ heerschte hier een schoonzoon en bondgenoot van den Atjeher — Couto noemt hem Malafaxa, misschien een verbastering van Mudafar Sjah. Deze werd door zijn oom van moederszijde van kant gemaakt, die hierop den troon beklom en Mansur's dochter tot zijn vrouw nam. Hij wordt door de Portugeezen Rajale genoemd ², en zal de Abd'ul Djalil van de regentenlijsten van Djohor zijn ³. Het schijnt dat Mansur met deze troonsverandering verre van ingenomen was, maar toen Abdul Djalil een zekeren Singa radja, die met een rijk beladen galei uit Atjeh ontvlucht was, gastvrij had opgenomen, besloot de machtige Sultan hem te straffen. Zijne vloot had blijkbaar in last om tevens een aanslag te doen op Malaka.

De kapitein, Roque de Mello, liet aanstonds de schepen, die in de haven lagen, van volk en munitie voorzien en de verdedigingswerken te land goed bewaken. De Atjehers hadden het vooral op de schepen gemunt, die zij langen tijd te vergeefs beschoten. Eindelijk viel hun een galjas in handen, dat van de zeestraat van Singapura kwam, en waarop zich 60 Portugeezen van Malaka bevonden. Hoewel tijdig gewaarschuwd waagden zij het de Atjehers te trotseeren, met dat gevolg dat deze het schip in brand staken en de bemanning sneuvelde of gevangen werd genomen. Zonder verdere schade aan te richten voer de Atjehsche vloot naar Djohor en sloeg het beleg voor de stad. Abdul Djalil zond dadelijk om hulp naar Malaka, van waar hem 10 of 12 booten met gewapenden werden toegezonden, wie het gelukte een galei van de Atjehers te veroveren. De laatsten vonden Djohor te goed versterkt en bereikten hun doel niet. Abdul Djalil kwam zelf te Malaka om de Portugeezen voor hun hulp zijn dank te betuigen. In het volgende jaar zond de Vice-Koning een gezant naar Djohor om het verbond met hem te bevestigen ⁴.

In 1584 werd João da Silva naar Malaka gezonden ter vervanging van Roque de Mello. De Vice-Koning (Duarte de Menezes, graaf van Tarouca) gaf hem eene instructie van den Koning mede, waarbij aan de bevelhebbers van Malaka verboden werd een factor te Djohor te houden, om de groote

¹ Zie mijn Vierde Gedeelte, bl. 426.

² Zijn eigenlijke naam was Enchisadel (?) zegt Couto.

³ Zie: Netscher in: Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenk. dl. II (Batavia 1854) p. 145, 148.

⁴ Couto, Dec. X parte 1, p. 212, 271—87, 421, 468.

schade die het tolkantoor te Malaka daardoor leed. Zij lieten namelijk de waren, die de jonken van Java aanbrachten, te Djohor opkopen, 't geen *hun* goedkoopster uitkwam maar waardoor de tolgelden van de jonken natuurlijk aan den Sultan ten goede kwamen, daar zij hier hunne goederen ontladden en niet te Malaka. De schuld lag weder bij het vicieuse handelsstelsel, waardoor particulieren zich ten koste der Regeering konden verrijken ¹.

João da Silva zond dus een eskader uit om de jonken die van Java kwamen te noodzaken zich als vroeger naar Malaka te begeven, 't geen de vriendschap van Abdul Djalil voor de Portugeezen merkelyk bekoelde. Ook konden de laatsten zich niet van zeeroof onthouden, zelfs op vaartuigen die te Djohor t'huis behoorden. Geen wonder dat de Sultan, toen hij zijn kans schoon zag, den doortocht der Javaansche jonken naar Malaka belette, en zelfs de zeestraat van Singapura voor de schepen die van China en de Molukken kwamen onbevaarbaar maakte door er eenige oude jonken met steenen te laten zinken. De laatste maatregel had ten gevolge dat de Portugeezen in de zeestraat bezuiden 't eiland Singapura peilingen lieten doen en bevonden dat de schepen daar zeer wel konden doorgaan (1585). Zij doopten deze nieuw ontdekte zeestraat „kanaal van S. Barbara.”

Te vergeefs trachtten de schepen die Silva uitzond te verhinderen dat de Maleiers de Javaansche jonken naar Djohor opbrachten, en daar deze Malaka gewoonlijk van levensmiddelen voorzagen, onstond er weder hongersnood. Zoodra Silva dit zag aankomen liet hij te Goa hulp vragen.

In allerijl werd door den Vicekoning eene kleine versterking voor het eskader in de zeestraat gezonden. Maar nog was dit niet opgewassen tegen de scheepsmacht der Maleiers. Abdul Djalil voer zelfs met eene vloot van honderd vaartuigen, waarbij 16 groote galeien, naar Malaka om te toonen dat hij heer van de zee was, en beschoot de stad, zonder echter veel schade aan te richten. Met dat al nam de nood te Malaka toe. De toevoer uit Pegu was niet voldoende om hierin te voorzien. De inlanders kwamen bij honderden om en sommigen verslonden de lijken hunner natuurgenooten ².

Toen eindelijk een paar schepen tijdelijke uitkomst verschaft

¹ Couto, Dec. X parte 2, p. 37—38.

² Couto, Dec. X parte 2 p. 39, 118, 205—13, 268—74, 353—56; Jan Huygen van Linschoten, Itinerario (1596), pag. 121.

hadden begon ook de toevoer van groenten en vruchten, die aan de rivier van Malaka geteeld werden, op te houden, omdat deze streek afgeloopen werd door de bewoners van het binnenland, tot nu toe vrienden der Portugeezen maar waarschijnlijk door den sultan van Djohor tegen hen opgezet. Couto noemt hen Manancabos¹, 't geen ons aan de legende der kolonisatie van het Maleische schiereiland door inwoners van het rijk Menangkabau op Sumatra herinnert. De hier bedoelde waren blijkbaar bewoners van het landschap Naning, want Couto noemt hun voornaamste kampong (povoação), 7 of 8 mijlen in het binnenland: Nam. Daar het noodig was deze stroopers te straffen, besloot men in weerwil van de moeilijkheden aan eene vervolging in de wildernis verbonden, eene expeditie tegen hen uit te zenden. Een honderdtal Portugeezen door 600 meeren-deels van vuurwapenen voorziene inlanders vergezeld, voer de rivier een eind op, trok toen, door spionnen geleid, door het gebergte en vond eindelijk het kamp van den vijand, die hen, 2000 man sterk, in het open veld afwachtte. Hoewel zij dapper vochten kostte het de zooveel beter gewapende Portugeezen weinig moeite het veld te behouden en hen ook uit hun versterkte kampong te verdrijven, die zij daarop in brand staken, even als andere gehuchten in den omtrek. Vernemende dat zich op een dag afstands van daar, „op eene plaats genaamd Rombo“ (het landschap Rambau dat aan Naning grenst) een kapitein van Djohor versterkt had, besloten de Portugeezen hem van daar te verdrijven. Bij hun komst had hij echter reeds het hazenpad gekozen, en de bewoners der streek, die blijkbaar aan de vijandelijkheden geen deel gehad hadden, werden gespaard².

In 't begin van Januari 1587 verscheen Abdul Djalil weder met eene vloot van 120 vaartuigen voor Malaka, en trachtte door bemiddeling van den bisschop den vrede te herstellen. Hij wierp al de schuld op den kapitein der vesting, João da Silva, en stelde voor een gezant naar den Vicekoning te zenden, maar de bisschop gaf hem ten antwoord dat hij zich niet met staatszaken inliet en verwees hem naar den kapitein. Nu besloot de Sultan de stad aan te tasten. Zijn generaal Singa radja landde met het voornaamste deel der troepen aan de eene zijde der stad; de Sultan zou zich met de overigen aan de andere zijde

¹ Er staat „Manacambos“, doch elders bij Couto Manancabos.

² Couto, Dec. X parte 2, p. 357—61.

ontschepen. Singa radja werd echter met zulk een onstuimigheid door de Portugeezen aangevallen, dat hij na een dapperen tegenweer met verscheidene voorvechters sneuvelde, de Maleiers op de vlucht sloegen en velen hunner voor zij de schepen konden bereiken gedood werden. Abdul Djalil keerde na deze nederlaag met zijne vloot naar Djohor terug, en te Malaka kon men weder vrijer ademen, toen een schip uit Goa hen van het noodigste kwam voorzien. Daarop rustten de bisschop en andere Portugeezen die te Malaka woonden op eigen kosten een klein eskader uit om de zeestraat te bewaken. Dit had ten gevolge dat weldra eenige jonken van Java en daarop ook van Pegu levensmiddelen kwamen aanbrengen en de nood voor 't oogeblik geweken was ¹.

Men had te Malaka nog van geluk te spreken dat men in den laatsten tijd door Atjeh met vrede was gelaten. Inderdaad had men dit slechts aan het toeval te danken. Sultan Mansur had in 1586 reeds last gegeven om eene vloot van 300 vaartuigen uitterusten voor een aanval op Malaka, toen hij plotseeling vermoord werd. De omstandigheden van dezen moord worden verschillend verhaald; waarschijnlijk had hij aan den adel (orang-kaja's) te veel gezag gegeven en meenden zich dezen door zijn dood geheel onafhankelijk te maken, maar een gunsteling van Mansur, dien hij van eenvoudig visscher tot de hoogste staatsambten verheven had, vatte uit naam van zijn onmondigen kleinzoon, met vaste hand de teugels van het bewind, liet alle oproerigen van kant maken, en nam, toen ook de jonge vorst overleed (hetzij al of niet door zijn toedoen) den titel aan van Ala-ud-dîn Sjah. Gedurende deze onlusten moesten de plannen tegen Malaka wel op den achtergrond geraken. ²

Dit kon echter te Goa nog niet bekend zijn, en de vicekoning van Indië, Duarte de Menezes, oordeelde te recht dat als Djohor, dat zich zoo machtig getoond had, zich met Atjeh verbond, het ongetwijfeld met Malaka als Portugeesche bezitting gedaan zou zijn. Men moest dus met kracht tegen Djohor optreden en althans dezen vijand onschadelijk maken. Maar hoewel

¹ Couto, Dec. X parte 2 p. 363—75.

² Couto, Dec. X parte 2 pag. 361—63. Vergelijk het journaal van John Davis bij Purchas (uitg. van Markham voor de Hakluyt-Society pag. 148), F. M. Vitre's «Description du premier voyage fait aux I. O. par les François en l'an 1603» (Paris 1604) pag. 39; en het uitvoerige verhaal van Beaulieu in Thévenot's «Relations de divers voyages» IIe partie (Paris 1666) p. 110 sv.

de Raad van Indië op dit punt volkomen met hem overeenstemde, was het eene andere zaak aan dat voornemen uitvoering te geven. Geldgebrek, gebrek aan manschappen, vooral ten gevolge van een mislukten scheepstocht naar de Roode zee, waren de twee groote beletselen. Door een beroep op de vaderlandsliefde (en het eigenbelang) zijner landgenooten, die zich den sleutel tot de vaart op de Molukken, China en Japan niet mochten laten ontrooven, gelukte 't den Vicekoning eindelijk het noodige geld op te nemen tot de uitrusting van drie galjoenen, twee galeien en eenige galjooten en fusten, maar met de grootste moeite kon men slechts 500 man bijeenrapen, zoodat D. Paulo de Lima, die bij zijne benoeming tot opperbevelhebber op 700 man gerekend had, nog voor de afreis te kennen gaf dat hij geen groot vertrouwen stelde in het welslagen der onderneming; men wachtte namelijk van hem niet minder dan de vernieling van Djohor. Hij wilde zich echter niet aan de leiding onttrekken en voer in April 1587 met de vloot naar Malaka ¹.

Toen men Sumatra bereikt had zond D. Paulo de roeischepen vooruit en zeilde met de overigen de kust langs om water te zoeken. Na eenige vergeefsche pogingen van de booten om te landen, warin zij door de gewapende bewoners verhinderd werden, vonden zij water op een eilandje aan de kust. Daarop ontmoette men drie lantsjaren waarvan er een geënterd werd. Ze bleken door den Sultan van Djohor naar dien van Atjeh te zijn afgezonden, om hem tot het nemen van gezamenlijke maatregelen tegen Malaka op te wekken. Aan de kust, in den omtrek van Pasei, waren groote bewegingen van troepen te onderscheiden. Eindelijk kwam men, na de gewone ververschingsplaats Pulu Varela ² aangedaan te hebben, den 5 Juli voor Malaka ³.

De roeischepen onder bevel van Simão de Abreu waren daar reeds vroeger aangekomen. Zij vonden het bestuur in handen van den bisschop en den raad der stad, daar de kapitein João

¹ Couto, Dec. X parte 2 pag. 375—385; Jan Huygen van Linschoten, Itinerario p. 121.

² Bij de Ptg. schrijvers „Ilha Polvoreira“.

³ Couto, Dec. X parte 2 pag. 436—446. Jan Huygen (p. 122) schijnt omtrent het „schip“ dat men ontmoette verkeerd te zijn ingelicht; doch ook bij Couto p. 448 wordt van een gezant van Atjeh aan Djohor gesproken. Het uitvoeriger verhaal van Couto komt mij echter het waarschijnlijkst voor.

da Silva aan zware melancholie leed. Zij verzochten Abreu zich met zijn eskader naar de zeestraat te begeven ten einde de galjoenen die daar onder Antonio de Noronha de wacht hielden, maar tegen de roeivaartuigen van Djohor weinig konden uitrichten hulp te bieden. Abreu gaf aan die bede gehoor en vertrok met zijne galeien en fusten naar de zeestraat, waar hij Noronha niet ver van de rivier van Djohor aantrof. Abreu nam de galjoenen op sleeptouw en voer toen in overleg met Noronha de rivier op om de stad te bestoken. De sultan zond het Portugeesche eskader een twintigtal goed bemande vaartuigen te gemoet, maar deze moesten weldra afdeinzen. Nu zetten de Portugeezen hun tocht voort, veroverden een fort waaruit zij beschoten werden en kwamen toen voor de stad, die zij twee dagen lang (20—21 Juli) beschoten, waarbij eene schade zou zijn aangericht van meer dan 200,000 dukaten, daar vele huizen en vaartuigen der Maleiers door de vlammen vernield werden.

Antonio de Noronha die met de manschappen van Malaka den aanval geleid had, meende dat men de Maleiers niet van hun schrik moest laten bekomen maar aanstonds landen en de stad aantasten. Abreu en de zijnen waren echter van gevoelen dat het een te groot waagstuk zou zijn met niet meer dan 300 man een aanslag te wagen op eene stad die tamelijk versterkt en misschien door 10 of 12.000 man verdedigd werd. Men behoorde daarom de aankomst van D. Paulo de Lima af te wachten. Toch waagde de ongeduldige Noronha den volgenden dag eene landing, maar hij werd door de overmacht van den vijand zoodanig in 't nauw gebracht dat het de overige kapi-teins moeite kostte hem te ontzetten.

Den 6 Augustus kwam D. Paulo met zijne schepen aan de rivier van Djohor en liet die tot voor de stad slepen. Hoewel Djohor niet op Europeesche wijze door steenen muren en torens beschermd werd, bespeurde Lima toch aanstonds dat de verovering strijd zou kosten. De stad toch had eene voordeelige ligging, daar de rivier hier eene scherpe bocht maakte en den heuvel waarop zij lag als een schiereiland insloot; de vestingwerken, hoewel van hout, waren stevig en goed aangebracht, van veel geschut voorzien en blijkbaar sterk bezet. Abdul Djalil had dan ook, van de komst van Lima's vloot verwittigd, zijne leenmannen en bondgenooten opgeroepen om hem hulp te bieden. Couto noemt de vorsten van „Tringal”

(Trengganu), "Dranguir" (Indragiri) en Kampar, en vermeldt dat hij ook "Menancabos" ¹ en Javanen in zijn dienst had genomen.

Den 15 Augustus landde de Portugeesche krijgsmacht en drong na een zwaren strijd de stad binnen, waar zij nog heviger tegenstand te verduren hadden; de onverschrokkenheid en geestdrift van den aanvoerder vuurde echter de soldaten dermate aan dat zij bleven standhouden en eindelijk de Maleiers aan 't wijken brachten. Toen deze in de bosschen gevlucht waren staken de overwinnaars de stad in brand, 't geen niet belette dat men de volgende dagen grooten buit maakte, zoowel aan edele metalen als kostbare waren die men in den grond verborgen had. Als wij de Portugeesche opgaven mogen gelooven, werden wel 2000 groote en kleine vaartuigen door hen vernield of bemachtigd, en vielen hun meer dan 1000 stukken (meest klein) geschut en 1500 musketten in handen. Hun verlies aan dooden zou slechts 80 bedragen hebben tegen vele duizenden van den vijand!

Bij zijn terugkeer te Malaka liet Paulo de Lima zich door den bisschop als overwinnaar kroonen. Voor den moedigen maar wat al te onstuimigen Antonio de Noronha scheen die eer niet weggelegd omdat hij lager in rang stond, maar zijne medestrijders, de mannen van Malaka, boden hem toch de hulde die zij meenden dat hem toekwam ².

Weinige dagen later werd de stad in beroering gebracht door 't geroep van amok. Een Portugees had een Javaansch koopman, die zich in de vesting bevond, zijn kris willen ontnemen, waarop deze den onvoorzichtige doorstak en op zijne beurt door de soldaten werd afgemaakt. Het gerucht dat de Javanen amok maakten drong in de stad door, waarop de soldaten van Paulo de Lima kwamen aansnellen en alle Javanen die zij vonden van kant maakten voor hun aanvoerder dit kon beletten. De overige Javanen vluchtten in hunne jonken en D. Paulo had groote moeite om te beletten dat deze zich verwijderden. Op een der jonken was juist een gezant uit Java aangekomen (van welke plaats wordt niet gemeld); Lima liet hem het misverstand ophelderen en ontving hem met vele eerbewijzen. De jonken

¹ Zie hiervóór bl. 172.

² Couto, Dec. X parte 2 p. 447—511; Jan Huygen van Linschoten, *Itinerario*, p. 122.

werden nu verder ontscheept en de Javanen bleven als te voren te Malaka handel drijven ¹.

Jan Huygen verhaalt ons dat D. Paulo te Malaka ook een gezantschap van den Sultan van Atjeh ontving, die de vernieling van Djohor had vernomen en hem nu den vrede liet aanbieden. Ook zond hij rijke geschenken om te verkrijgen dat eene aanzienlijke vrouw ² die zich op het vaartuig had bevonden dat men op weg naar Malaka had buitgemaakt, werd vrijgelaten. Lima gaf gehoor aan het verzoek van den gezant en sloot met hem een verdrag. Nu kon ook de zeestraat van Sabang, die de Atjehers zoo lang onveilig gemaakt hadden, door de schepen die zich van den archipel naar Malaka begaven weder zonder geleide bevaren worden en kwam men van alle kanten te Malaka levensmiddelen en koopwaren brengen ³.

Het was waarschijnlijk ten gevolge van dit verdrag dat het plan eener groote onderneming tegen Atjeh, door den Koning beraamd en door den Vice-koning Duarte de Menezes nader uitgewerkt, (onder wiens papieren men het aantrof), na zijn dood (Mei 1588) werd opgegeven ⁴.

Zoo het schijnt waren de Portugeezen beducht dat de Sultan van Djohor wraak zou nemen op de schepen die zich uit den archipel naar Malaka begaven, en daarom voer Lima, een maand na zijn terugkeer, den 15 October 1587 nogmaals met een eskader naar de zeestraat van Singapura. Op de rivier van Djohor maakte hij eenige fusten buit en toen voer hij naar Bintang, de vroegere residentie der Sultans van Djohor op het eiland van dien naam; de inwoners vluchtten bij zijne komst in de bosschen; hij liet hierop de plaats en ook andere Maleische kampongs in den omtrek in brand steken, en keerde met de geroofde goederen en vele gevangenen in 't laatst van November naar Malaka terug. Bij zijn vertrek naar Indië den 24 Januari 1588 liet hij een eskader onder Francisco de Sousa Pereira ter bewaking der zeestraten te Malaka achter ⁵.

¹ Couto, Dec. X parte 2 p. 624—27.

² Jan Huygen noemt haar „zijne dochter“; dit vermeldt Couto (p. 443) niet, maar 't is toch mogelijk dat het de dochter van den vorigen sultan Mansur was, die aan den Sultan van Djohor was uitgeschuwelijkt en zich nu naar Atjeh begaf, waar haar onmondige zoon na Mansur's dood in naam ten troon was verheven. Zie hiervóór bl. 173.

³ Jan Huygen, bl. 123.

⁴ Couto, Dec. X parte 2 p. 684.

⁵ Couto, Dec. X parte 2 p. 628—30, 642—43.

DERDE HOOFDSTUK.

D. Gonzalo Ronquillo, gouverneur der Filippijnen, zendt eenige hulptroepen naar de Molukken (1582). Baab, sultan van Ternate, sterft en wordt opgevolgd door zijn zoon Sahid (1583). Santiago de Vera, Ronquillo's opvolger zendt weder hulp naar de Molukken onder Pedro Sarmiento (1584) en Juan de Morones (1585). Vergeefsche beleg van Ternate. Sahid staat aan de Portugeezen weder den aankoop van nagelen toe. Zijne verhouding tot den sultan van Tidore. Kaitjil Tnlo, Sahids oom en schoonvader, spaant met de Portugeezen samen.

In April 1580 kwam Don Gonzalo Ronquillo de Peñalosa te Manila om Francisco de Sande in het bewind over de Filippijnen op te volgen. Hij was voor zijn leven tot gouverneur benoemd en had de vergunning gekregen in Spanje zeshonderd man te werven, zoo gehuwden als ongehuwden. Zoo groot wel niet, maar toch aanzienlijk was het aantal manschappen dat hij medebracht. Het is niet onwaarschijnlijk dat Filips II hierbij de aanhechting van de Molukken aan zijn gebied reeds in gedachten had. Voor 't oogenblik echter nam Ronquillo ten opzichte van de specerij-eilanden geen andere maatregelen dan dat hij den alférez Francisco de Dueñas als Chinees vermomd daarheen zond om zich van den staat van zaken op de hoogte te stellen.¹

Wij hebben gezien hoe de Portugeezen hier hun gezag verspeeld hadden en zich slechts door den onderlingen naijver der Molukkaansche vorsten en waarschijnlijk ook door de voordeelen die zij hun door den nagelhandel verschaften, konden staande houden. Drie jaren lang was het gewone lastschip uit Indië uitgebleven, maar de bezetting te Ambon en te Tidore was van Malaka uit van het noodigste voorzien. In 1582 was te Malaka weder een galjoen gekomen voor de Molukken bestemd, maar João da Gama had dit moeten achterhouden voor de verdediging van Malaka tegen de Atjehers. In Maart van dat jaar kwam, volgens het verhaal van Couto, Francisco de Dueñas in een fregat van Manila voor Tidore om aan den kapitein Diogo de

¹ Gaspar de San Augustin p. 372, 374; Argensola p. 164.

Azambuja namens den gouverneur der Filippijnen ¹ kennis te geven dat de Koning van Spanje den troon van Portugal beklommen had en om hem hulp uit Manila aan te bieden indien hij daaraan behoefte had. Azambuja sloeg eerst beleefd dit aanbod af daar hij binnen drie maanden een schip uit Indië verwachtte. Maar toen dit om de bovenvermelde reden uitbleef kwam hij op zijne weigering terug en liet zelf te Manila bijstand verzoeken. ²

Nu zond de gouverneur zijn neef Juan Ronquillo met hulp-troepen, ammunitie en levensmiddelen naar Tidore, waar men de Spanjaarden zeer feestelijk ontving. Azambuja vernam weinige dagen later dat voor Batjan twee Javaansche jonken lagen om nagelen te laden en verzocht Ronquillo zich daarvan meester te maken, maar de Spanjaard schijnt dit voordeel niet aan de Portugeezen gegund te hebben; hij verbrandde de jonken en zette de bemanning die aan land gevlucht was achterna. De Javanen wachtten hem eerst af en verdedigden zich dapper, maar werden toch genoodzaakt zich in de bosschen terug te trekken. Nu poogde Ronquillo door invallen op Ternataansch gebied den Sultan schade te berokkenen, maar ten gevolge van langdurige droogte heerschte in de Molukken eene epidemie die ook den Spaanschen aanvoerder met velen zijner soldaten aantastte, en toen hij hersteld was keerde hij met de overigen naar Manilla terug zonder iets van beteekenis te hebben uitgericht.

Terwijl hij op Tidore ziek lag, kwam eindelijk weder een lastschip uit Goa waarop zich Alvaro de Castro bevond, die Azambuja in 't bewind op Tidore moest opvolgen. Castro overleed echter aan de heerschende ziekte; hij had in zijn laatste wil een opvolger benoemd, maar dezen wilde Azambuja het gezag niet afstaan. Gelukkig onderwierp men zich aan de uitspraak van Juan Ronquillo, die besliste dat Azambuja in zijn recht was.

Intusschen zag Baab, de Sultan van Ternate, wel in dat de vereeniging van Spanjaarden en Portugeezen voor hem nood-

¹ Couto noemt hem ten onrechte Santiago de Vera; deze werd eerst gouverneur in 1584. Van daar waarschijnlijk dat Faria (*Asia Portug.* III 19) deze gebeurtenis bij vergissing in 1584 plaatst.

² Couto, Dec. X parte 1, p. 307—312. Vgl. p. 273. Fr. Gaspar p. 388, en Argensola (p. 167) vermelden het aanbod door Dueñas niet, maar laten Azambuja het eerst hulp vragen, waarop Ronquillo eerst nog iemand naar de Molukken zendt om zich te overtuigen dat zij die behoeven.

lottig kon worden en trachtte na Ronquillo's vertrek den Sultan van Tidore over te halen om zich met hem tegen de vreemdelingen te verbinden. Maar zijne pogingen waren ijdel; de Tidorees wist wel wat hij ten slotte van Ternate zou te wachten hebben ¹.

In Juli 1583 kwam weder een lastschip uit Indië te Tidore aan. Weinige dagen later overleed Sultan Baab. Van de legende, door Valentyn ² aan den Hitueeschen geschiedschrijver Ridjali ontleend, dat Baab door de Portugeezen zou opgelicht, op weg naar Goa gestorven en toen in stukken gehakt en gezouten zijn, blijkt uit andere schrijvers niets; evenmin gewaagt de Ternataansche schrijver Naidah van zulk eene gebeurtenis. Ridjali of zijn zegsman zal dus Baab met Hairun verward hebben. Volgens Couto was Baab een der vier onechte zonen van Hairun en zou bij 's vaders dood de echte zoon „Mandraxa“ (Mandar Sjah), die toen nog een kind was, hem hebben moeten opvolgen, maar de oorlog tegen de Portugeezen eischte een krachtig hoofd, en daarom koos men Baab, den oudsten der andere zonen tot sultan. Nu Baab overleed zou natuurlijk de echte zoon aan 't bewind hebben moeten komen, maar Baab had zijn oudsten broeder Kaitsjil Tulo in zijn belang overgehaald door zijnen zoon Sahid aan Tulo's dochter uit te huwelijken ³. Bij Baabs dood werd dan ook Sahid onder den titel van Sahid al-dîn Berkat Sjah ⁴ als zijn opvolger erkend.

Sahid zou bij zijne troonsbeklimming aan de naburige vorsten zijne vreedzame gezindheid te kennen gegeven hebben, waarop volgens het verhaal van Argensola, „Cachil Gaua“, de sultan van Tidore hem bezocht, maar bij dat bezoek verraderlijk uit den weg geruimd werd. Sommigen, voegt Argensola

¹ Couto, Dec. X parte 1 pag. 313—320, vgl. p. 213; Aut. de Morga p. 25. — Argensola (p. 167, 168) en fr. Gaspar (p. 389) verwarren den tocht van Ronquillo met dien van Sarmiento twee jaren later.

² fol. uitgave I. b. p. 208.

³ Couto, Dec. X parte 1 pag. 505—509. In de namen maakt hij veel fouten. Er staat „o Rey de Ternate Gapehaguna“ Gapi Baguna was echter de naam van den Sultan van Tidore. Bij Naidah (uitg. van der Crab bl. 441 en 458) worden vier jongere broeders van Baab genoemd, ook Tola of Tolu, maar van een „echten zoon Mandar Sjah“ wordt niet gesproken, misschien om de nakomelingen van Sahid geen oneer aan te doen. Wel vermeldt ook Naidah (p. 441) het huwelijk van Sahid met Tolu's dochter, doch elders (p. 458) laat hij deze huwen met Sahid's zoon Mudaffar.

⁴ „Xait Dini Baraca Xa“ Argensola p. 147. Bij Couto wordt zijn naam bedorven tot Azaide, Bozaide en zelfs Boxai!

er bij, zeggen dat die moord nog bij het leven van Baab plaats had. „Gaua” werd door zijn broeder „Gapabaguna” (Gapi Baguna) opgevolgd, daar zijn zoon „Mole”¹ nog een kind was². Couto zwijgt van dien moord, maar men houde in het oog dat wij zijn geschiedverhaal over de jaren 1575—81 missen.

D. Gonzalo Ronquillo, de gouverneur der Filippijnen, overleed reeds in Maart 1583. Zijn bloedverwant Diego Ronquillo nam toen tijdelijk het bewind waar, totdat in Mei 1584 Doctor Santiago de Vera hem verving. Deze was tevens president der Audiencia (Hoog Gerechtshof), welke volgens een besluit van koning Filips voortaan in de Filippijnen aan het hoofd der zaken zou staan. Een van zijne eerste maatregelen was de uitrusting van een klein eskader naar de Molukken. Vier fregatten met 80 soldaten onder bevel van Pedro Sarmiento voeren daarheen en deden eerst het eiland Motir aan. Volgens Argensola geschiedde dit op verzoek van Paulo de Lima, die met eene bloedverwante van den sultan van Tidore gehuwd was, wier voorvaders het eiland in bezit gehad hadden, evenals verschillende plaatsen op Ternate en Makian. De sengadji van Motir, volgens Couto een zwager van den sultan van Ternate en „Majapor” geheeten, was afwezig, doch de dorpschouwen deden, om de plundering en verwoesting van hun eiland te voorkomen, den eed van trouw aan den koning van Spanje. Hierop voer Sarmiento naar Tidore, maar toen de sengadji van Motir vernam wat daar gebeurd was, bestrafte hij de schouwen en versterkte zich met behulp der Ternatanen, zoodat Sarmiento, toen hij als gezaghebbende op Motir terug kwam vijandelijk ontvangen werd. Hij rustte echter niet voor hij, door de Tidoreezen gesteund, de Ternatanen uit Motir verdreven en den sengadji gedwongen had zich te onderwerpen en een jaarlijksche schatting in peper te belooven. Dat hij die gelofte hield is niet waarschijnlijk, want uit hetgeen verder geschiedde blijkt dat de Ternatanen de Spanjaarden niet vreesden.

Azambuja had in overleg met Sarmiento drie fregatten uitgezonden om op Batjan levensmiddelen te zoeken. Sahid, hiervan onderricht, liet die door zijn broeder Kaitsjil Tulo opwachten. Werkelijk vielen hem twee fregatten in handen, maar het waren

¹ Bij Naidah Mamolij, Mamole, Mamolo. Bij Couto X 2 p. 49 is de naam Cachilmale.

² Argensola p. 147, 148; vgl. p. 150. — De gebeurtenis bij San Augustin p. 375 vermeld had in 1599 plaats (Argensola p. 155.)

andere, die uit de Filippijnen kwamen met mondkost en ammunitie voor Tidore en slechts een twaalfstal Spanjaarden. Nu tastte Tulo ook de fregatten aan die van Batjan kwamen; op een van deze vatte het kruid vuur; het sprong in de lucht en richtte ook onder de Ternatanen vernieling aan; de beide overigen kwamen behouden te Tidore (November 1584) ¹.

Het lastschip dat kort daarop uit Indië aankwam bracht Duarte Pereira de Sampajo mede, met een aanstelling van den Koning als bevelhebber van Tidore. Diogo de Azambuja beweerde eene dergelijke aanstelling te hebben voor den tijd van drie jaren, waarvan nog slechts 14 maanden verstreken waren, en weigerde zijne plaats aan Pereira in te ruimen. Deze riep den sultan van Tidore te hulp, maar de sultan wilde geen geweld gebruiken, en nu stonden een tijdlang de kapiteins als vijanden tegen elkander over, totdat in Februari 1585 een aanzienlijk eskader met 400 man onder bevel van Juan de Morones uit Manila kwam. Morones had in last zich met Azambuja te verstaan en moest wel aan de samenwerking met iemand, die met de Moluksche zaken vertrouwd was, de voorkeur geven. Pereira besloot nu toe te geven en deel te nemen aan de expeditie die men voorhad.

De Spaansche schepen waren vóór zij Tidore bereikten door een storm naar Batjan verslagen. Daarbij ging, behalve eenige kleinere vaartuigen, het admiraalschip, waarop zich het voornaamste oorlogsmateriaal bevond, te gronde; de bemanning werd echter door de hulp van den radja van Batjan gered.

Deze eerste teleurstelling zou door eene grootere gevolgd worden. Het doel van Morones' komst was de herovering van het fort op Ternate, waar men vreesde dat de Engelschen, na het bezoek van Drake, post zouden vatten. Maar die herovering bleek geen gemakkelijke taak. Baab had het oude fort laten herstellen en de vroegere Portugeesche stad, die daarbij lag, door een muur omgeven, met bolwerken en torens, waarop het geschut geplaatst was dat hij op de Portugeezen had veroverd. Door de komst der Spanjaarden gewaarschuwd, had nu Sahid de sengadji's der omliggende eilanden, die hem onderhoorig

¹ Couto, Dec. X parte 2 pag. 40—45. Vgl. Argensola, p. 167—69 die blijkbaar de Spaansche expedities dooreenwart. Dat Couto die juist onderscheidt blijkt uit Morga p. 28 en het Memorial van D. Juan Grau y Monfalcon in „Coleccion de documentos ineditos relat. al descubrim. etc. de America y Oceania“ (Madrid 1866), VI. 466.

waren, opgeroepen om hem bijstand te verleenen, en tevens de Javanen geprest, die met dertig jonken voor Ternate lagen om nagelen te laden, en als dappere strijders bekend stonden.

Azambuja daarentegen vond de vorsten van Tidore, Batjan, en zoo als Couto zegt van Celebes, waarmede de radja van Manado of van Siau bedoeld zal zijn ¹, bereid om hem bij te staan. Toen zij te Tidore waren aangekomen stak de geheele vloot naar Ternate over. Vóór men de vijandelijkheden begon werd Pedro Sarmiento naar den Sultan gezonden om het fort als eene bezitting van Portugal op te eischen. Sahid ontving den Spanjaard zeer beleefd en verklaarde dat hij gaarne bereid was den Koning van Portugal in alles te dienen als zijn vazal, dat hij den gezant, dien zijn vader aan den Koning gezonden had, nog terug verwachtte en intusschen als 's Konings stedehouder het fort zou bewaken; intusschen wenschte hij met diens onderdanen in vrede te leven en wilde hij zich gaarne verbinden de galjoenen van nagelen te voorzien. Dat het laatste hem ernst was behoeven wij niet te betwijfelen, als hij slechts hooger prijs voor de nagelen kon bedingen dan van de Javanen, die ze nu van hem opkochten.

Morones, wien het om het bezit van het fort te doen was, stelde zich natuurlijk met dit antwoord niet tevreden, te meer daar hij meende met de troepen die hij onder zijne bevelen had den Sultan tot de overgave te kunnen dwingen. De radja van Batjan en anderen, die beter dan hij met de plaatselijke gesteldheid bekend waren, gaven hem den raad op verschillende punten van het eiland landingen te doen en op die wijze den vijand te verdeelen, maar Morones achtte een geregeld beleg verkieslijk. De landing had zonder tegenstand plaats, daar Azambuja door eene geveinsde beweging met eenige vaartuigen den vijand in den waan bracht dat men voor het fort wilde landen. Morones liet nu batterijen oprichten en het geschut ontschepen. Dit bleek echter weldra onvoldoende om bres te schieten, zoodat men na veertien dagen nog weinig gevorderd was. Eene bestorming van de muren werd door de dappere verdedigers afgeslagen. Wel verloren deze bij hunne uitvallen vele manschappen, vooral Javanen, die hoe verwoed zij ook vochten niet tegen de Europeërs waren opgewassen, maar Sahid had meer voik te verliezen dan Morones en bovendien werden vele Spanjaarden ziek. Had

¹ Vergelijk ons Vierde Gedeelte bl. 419 vv., en hierna bl.

men den toevoer van buiten naar den vijand kunnen beletten, dan zouden de Ternatanen door hongersnood gedwongen zijn zich over te geven, maar daartoe had men óf verzuimd maatregelen te nemen óf bezat men te weinig schepen. Morones zelf zag te laat in dat afsluiting van alle toegangen de eenige weg was om Sahid te dwingen en daar dit nog geruimen tijd zou vorderen en hij in last had met den moesson naar Manila weder te keeren, brak hij het beleg op. Het Portugeesche lastschip dat in October 1585 aankwam bracht hem met het overschot zijner troepen naar Manila terug. Duarte Pereira vergezelde hem ¹.

Dit schip was van Malaka benoorden Borneo omgezeild en door onbekwaamheid van den stuurman tusschen de kleine eilanden en ondiepten ten N.O. van Halmahera te recht gekomen. Toevallig bevond zich aan die kust Kaitjil Sugi ², een oom van Sahid, met eenige korakora's. Hij was de Portugeezen behulpzaam om het schip tusschen de ondiepten door naar eene veilige reede tusschen Morotai en Rau te sturen. Azambuja had iets van de aankomst van een schip vernomen en verzocht den Sultan van Tidore daarnaar onderzoek te doen. Deze nam eerst de gelegenheid waar om eenige kampongs die aan Ternate behoorden af te loopen en vond toen het galjoen. De kapitein, Artur de Brito, heette hem welkom en verzocht hem gezamenlijk Kaitjil Sugi dank te betuigen voor de bewezen hulp en zijne tusschenkomst te vragen om met den Sultan van Ternate over de wenschen van den Koning te onderhandelen. Sugi had bij de komst der Tidoreezen zijne korakora's aan de kust in veiligheid gebracht. Hier kwam de Sultan van Tidore met Brito hem bezoeken, maar nauwelijks waren zij met hem in gesprek of de Tidorees werd gewaarschuwd dat er versterking van Ternate in aantocht was om hem van de kust te verjagen. Hij drong Brito in zijn korakora over te gaan, daar zijn boot voor de aankomst der Ternatanen het schip niet meer zou kunnen bereiken en wist met hem aan de vervolging zijner vijanden te ontkomen, bezuiden Halmahera om. Het galjoen werd nu, terwijl men van weerszijden de meest vriendschappelijke gezindheid voorwendde door de korakora's van Ternate naar de haven van dat eiland gebracht.

Toen Artur de Brito met den Sultan op Tidore aankwam

¹ Conto, Dec. X parte 2, pag. 46—64; Gaspar de San Augustin p. 428—30; Argensola p. 173—76.

² Suguo by Conto; Sugij of Saki by Naidah.

vernam hij van Azambuja hoe de werkelijke gezindheid van den Sultan van Ternate was. Hij begaf zich naar zijn galjoen en vroeg gehoor bij Sahid, maar besloot de geschenken die hij voor hem had medegebracht achter te houden en hem alleen de brieven van den Koning en den Vicekoning te overhandigen, eene zonderlinge karigheid die Sahid slechts verbitterde daar van de medegebrachte geschenken in die brieven sprake was. De Sultan gaf dan ook aan Brito te kennen dat de brieven zeker niet voor hem bestemd waren en maakte aan de audientie een einde. Door tusschenkomst van den Sultan van Tidore kwam nu wel een verdrag tot stand waarbij aan de Portugeezen vergund werd op Ternate aan land te gaan, maar aan dit verlot waren zulke vernederende bepalingen verbonden dat zij er toch geen gebruik van konden maken.

Terwijl Brito nog met zijn galjoen voor Ternate lag, wachtende op het schriftelijk antwoord van den Sultan aan den Koning, kwam in Januari 1586 Duarte Pereira de Sampajo uit Manila terug om Diogo de Azambuja als kapitein van het fort op Tidore te vervangen. Azambuja liet al de handelswaren, het geschut en de ammunitie die zich in het fort bevonden naar het schip overbrengen, nam al zijne manschappen mede, en liet slechts het ledige fort aan Pereira achter, wiens protesten tegen zulk een baatzucht en willekeur zonder uitwerking en zelfs onbeantwoord bleven. Azambuja voer over Ambon en Banda naar Malaka, waar hij met zijne manschappen sedert dienst deed in den oorlog tegen Djohor ¹.

Pereira zette op zijne beurt de onderhandelingen met Ternate voort, maar deze hadden slechts tot uitkomst dat het galjoen van Artur de Brito met nagelen geladen werd, hoewel twintig Javaansche jonken daarop lagen te wachten. De Sultan van Tidore, Gapi Baguna, zag dit natuurlijk met leede oogen aan, en om hem genoeg te geven verzocht Pereira dat Brito met zijn galjoen voor Tidore ten anker zou komen tot zijn vertrek naar Malaka.

Gezegde Sultan had nog eene bijzondere reden om op den vorst van Ternate gebeten te zijn. Baab had hem zijne dochter ten huwelijk beloofd, maar zoo 't schijnt aan die belofte niet willen voldoen zoo lang hij de Portugeezen te vriend hield; Sahid had die belofte vernieuwd daar hij vreesde dat Tidore

¹ Couto, Dec. X parte 2 pag. 37, 274—86, 352—53.

anders zijn oom Mandarsjah, den wettigen opvolger van Ternate, zou steunen, maar zijne zuster nog altijd bij zich gehouden. Mandarsjah nu had voor zijne nicht genegenheid opgevat en werd door Sahid in 't geheim aangemoedigd om haar te schaken; dit geschiedde ook werkelijk, maar nu maakte de verraderlijke Sultan grooten ophef van dit wanbedrijf, wist zijn oom in handen te krijgen en liet hem van kant maken, zoo het heette om den Sultan van Tidore voldoening te verschaffen. Ik weet echter niet hoe met dit verhaal het bericht van Couto te rijmen is dat Sahid daarop zijne zuster aan den Sultan van Djilolo uithuwelijkte, hoewel dit door den Ternataanschen schrijver Naidah bevestigd wordt ¹.

Het schijnt dat Sahid de gelegenheid waarnam om Mandarsjah uit den weg te ruimen terwijl diens halve broeders Kaitjil Tolu en Kaitjil Sugi afwezig waren. Tolu vond in dit wanbedrijf reden genoeg om de voorstellen van Duarte Pereira tot ontrooning van zijn schoonzoon Sahid in overweging te nemen, en eindigde met een brief te onderteekenen aan den Gouverneur der Filippijnen waarin hij plechtig beloofde met zijne bloedverwanten en vrienden de onderdanen van Filips te zullen bijstaan tot herovering van het fort te Tidore, op voorwaarde dat hij zelf als sultan erkend en aan hem de bewaring van het fort toevertrouwd zou worden ². Bij de afzending van dezen brief naar Manila drong Pereira er op aan dat de gouverneur spoedig een voldoende eskader naar de Molukken zou zenden, dat daar een jaar kon blijven. Maar Santiago de Vera had in den laatsten tijd geene versterking uit Spanje ontvangen, en bovendien waren in de Filippijnen onlusten te stillen. De expeditie naar de Molukken moest dus worden uitgesteld. In dien tusschentijd overleed Kaitjil Tolu ³.

¹ Uitg. van der Crab p. 441. Naidah voegt er echter bij dat eene andere zuster (vervolgens?) met den sultan van Tidore huwde; „deze liet haar in zee wegdrijven; te Batjan werd zij opgenomen; hierover zijn Ternate en Tidore tot den huidigen dag in twist.“

² Deze brief, gedagt. 23 Mei 1586, wordt medegedeeld door fr. Gaspar, p. 432—33.

³ Couto, Dec. X parte 2 pag. 286—91, 511—17; Gaspar de S. Augustin p. 430—33; Argensola p. 176—183.

VIERDE HOOFDSTUK

De vrijbuiters Thomas Cavendish (1588) en James Lancaster (1592) in den archipel en aan de kust van Malaka. Strijdige handelsbelangen tusschen Spanjaarden en Portugeezen. Gomez Perez Desmarinas, gouverneur der Filippijnen, beraamt een scheepstocht naar de Molukken. Toestand der Portugeezen aldaar. Desmarinas onderweg naar de Molukken door Chiueezen vermoord (1593). Expeditie der Spanjaarden naar Mindanao (1596). De Maleiers aldaar worden door de Ternatanen bijgestaan. De laatsten door de Spanjaarden verslagen. Deze keeren na eene korte vestiging te Caldera naar Manila terug. Plundertochten der Maleiers van Mindanao en Sulu in de Filippijnen (1599—1600).

Het voorbeeld van Francis Drake's stouten tocht door den stillen Oceaan moedigde andere Engelsche avonturiers aan in zijne voetstappen te treden, en sedert Engeland met Spanje openlijk in oorlog was liep men geen gevaar meer even als Drake door den Spaanschen gezant wegens zeeroof aangeklaagd en genoodzaakt te worden een deel van het geroofde aan Spanje uit te keeren. Thomas Cavendish, een edelman die het grootste deel van zijn vermogen had doorgebracht, besteedde 't geen hem overbleef aan de uitrusting van drie schepen, het grootste van 120 ton, en voer daarmede den 21 Juli 1586 van Plymouth af. Hij kwam de straat van Magalhaens gelukkig door, zeilde de westkust van Amerika langs en veroverde aan de kust van Californië een Spaansch galjoen van 700 ton met rijke handelswaren en veel goudgeld. Daarop stak het admiraalschip — een der beide anderen had men moeten verlaten en het derde was afgedwaald — door den stuurman van het Spaansche schip geleid, den stillen Oceaan over, deed de Ladrones (Marianen-archipel) aan en bereikte den 14 Januari 1588 de noordpunt van het eiland Samar, het oostelijkste der Filippijnen. De reis werd voortgezet door straat Bernardino, die Samar van Camarines scheidt; op het kleine eiland Capul voorzag men zich van levensmiddelen. Van hier naar het eiland Panay overgestoken vindt men te Arevalo, eene stad aan de baai van Otong, waarvan kort te voren de Spanjaarden de grondslagen gelegd hadden, de laatsten bezig met het bouwen van een fregat.

Cavendish poogt dit te vergeefs in brand te steken, en vaart hierop Negros om, straat Basilan en waarschijnlijk straat Makassar door, en bereikt straat Bali, waar hij aan de Javaansche kust het anker uitwerpt. Men vernam dat de Portugeezen hier handel dreven, en werkelijk kwamen eenige dagen later twee Portugeezen aan boord, die in geruimen tijd geen hunner landslieden gezien hadden en nog niets wisten van de vereeniging van Spanje met Portugal. De Koning van dit gedeelte van Java, zeiden zij, heette „Raia Bolamboam,“ met andere woorden men bevond zich hier in het rijk van Balambuang, dat onze landgenooten weldra eveneens zouden bezoeken. Van hier voer Cavendish om de Kaap de Goede Hoop naar Engeland terug. Den 9 September 1588 liep zijn schip weder de haven van Plymouth binnen. ¹

Een ander vrijbuiters, James Lancaster, verliet den 10 April 1591 met drie schepen de haven van Plymouth, doch was reeds aan de zuidkust van Afrika genoodzaakt een schip met zieken naar huis te zenden. Een der twee anderen gaat in een storm te gronde. Na een lang oponthoud te Komori en te Zanzibar bereikt het admiraalschip eerst den 1 Juni 1592 de noordpunt van Sumatra en begeeft zich van daar naar Pinang, waar van de bemanning, die bij het vertrek van de Kaap 101 koppen bedroeg, nog 26 sterven, zoodat slechts 33 man en een jongen overblijven. Met deze weinige manschappen maakt zich Lancaster tot de schrik van den ganschen omtrek, verovert een Portugeesch handelsschip van Martaban komende, dat te Perak peper geladen heeft, begeeft zich hierop naar Sambalang, waar de schepen uit Indië gewoonlijk langs komen, maakt zich hier meester van een schip met rijst op weg van Negapatnam naar Malaka, en van een galjoen van 700 ton met allerlei koopwaren en wijn, dat van Goa is afgevaren. Na ook het eiland „Junsalaom“ zoo als het in de journalen heet (Udjong Salang) bezocht en daar eenigen handel gedreven te hebben neemt Lancaster met een rijken buit de terugreis aan. Van zijne verdere lotgevallen in West-Indië, waar zijn schip verloren ging, hebben wij hier niet te spreken. ²

¹ Zie het Journaal van Francis Pretty en de aantekeningen van Thomas Fuller bij Hakluyt 803 III vv. Vgl. Morga, p. 29; fr. Gaspar p. 436. Wat Argensola p. 143 (en fr. Gaspar na hem p. 435) van Candish' verblijf in den archipel en zijne ontmoeting met den gezant van Baab mededeelen steunt op verkeerde inlichtingen.

² Zie de reisverhalen van Edmund Barker en Henry May, uit Hakluyt's

Dat door zulke vermetele rooverijen de schrik voor de Engelschen in het Oosten groot werd en geruchten van Engelsche vloten tot zelfs in de Molukken en aan de Chineesche kusten telkens de gemoederen verontrustten is niet te verwonderen. Het blijkt echter niet dat tusschen Lancaster's verblijf in 1592 en de eerste vaart voor rekening der Engelsche O. I. Compagnie in 1600 een honderd schepen het verre Oosten bereikt heeft.

Keeren wij thans naar de Molukken terug waar de Portugeezen te vergeefs naar hulp uit Indië of de Filippijnen bleven uitzien. Dat men te Manila daarmede talmde kan ook zijn oorzaak gehad hebben in strijdige handelsbelangen. In 1584 toch, verhaalt Couto, verbood de Koning de Spanjaarden van Manila uit naar China te varen omdat de groote omzet der Chineesche handelswaren in de Filippijnen (van waar ze over Amerika naar Europa vervoerd werden) de prijzen zeer had doen stijgen en de Portugeesche handelaars in Indië, die er vroeger 50 à 60 pCt. aan verdienden, thans geen grooter winst genoten dan 25 pCt. Eveneens werd aan de Spanjaarden in de Filippijnen bij lijfstraf verboden nagelen in de Molukken te koopen, daar die handel aan de Portugeezen toekwam. Deze brachten ze zelven, zoowel als andere specerijen, negerslaven, katoenen stoffen, kostbaarheden, vruchten enz. van de Molukken en van Malaka uit naar Manila. De betaling geschiedde hoofdzakelijk in zilver en goud.¹

Deze maatregelen waren weinig geschikt om de beide volken te verbroederen en de eerste had bovendien weinig te beteekenen daar men de vaart der Chineezen op de Filippijnen niet kon en wilde verbieden en deze meer en meer toenam, zelfs in die mate dat de groote uitvoer van zilver van Amerika naar de Filippijnen — want dit was het betaalmiddel aan de Chineezen — een nadeeligen invloed begon uit te oefenen op den handel tusschen Spanje en Amerika. Die uitvoer werd tot 500.000 duros (dollars) beperkt.²

Een wakkeren en arbeidzamen gouverneur ontvingen de Filippijnen in 't jaar 1590 in Gomez Perez Desmarinas. Hij had

verzameling overgedrukt in *"The voyages of Sir James Lancaster to the East-Indies, edited by Clem. Markham. London, for the Hakluyt-Society 1877."*

¹ Couto, Dec. X parte 2 pag. 38, 39; Filippo Sassetti, *Lettere sopra i suoi viaggi nelle Indie Orientali dal 1578 al 1588* (Reggio 1844) p. 146, 147, 164; De Morga, p. 341—42. Later schijnt de handel van de Molukken uit met de Filippijnen verboden te zijn. Zie Roscher, *Kolonien*, 2e Aufl. 1856, p. 184 v.

² Zie De Morga, p. 336 vv.

een vast militiekorps van 400 man in geregelde soldij uit Spanje medegebracht en droeg eerst zorg Manila in staat van tegenweer te stellen en schepen voor de kustverdediging te bouwen. Waarschijnlijk was hem reeds in Spanje de last gegeven om in de Molukken hulp te bieden, doch wilde hij, met de vroegere mislukte ondernemingen voor oogen, eerst voor eene flinke uitrusting zorgen. Het ontbrak niet aan roepstemmen uit de Molukken zelven. De Jezuïeten vooral, wier invloed in de Molukken door den Sultan van Ternate nagenoeg vernietigd was, drongen zeer op bijstand aan. Argensola heeft ons een brief bewaard door P. Antonio Marta uit Tidore aan den gouverneur Gomez Perez geschreven, waarin de verovering der Molukken als eene zeer gewenschte zaak zoowel voor den handel als voor den godsdienst wordt voorgesteld. Het is evenwel, schrijft hij, eene zaak die men niet licht moet achten. Gij zult niet met de Ternatanen alleen te strijden hebben maar met alle Mohammedanen (Moros) in dezen archipel, die door toedoen hunner hadji's een onderling verbond gesloten hebben. Tot nu toe had het fort op Ambon alleen de Ternatanen van Veranula (Hoamohel) te bestrijden en het fort op Tidore die van Ternate zelve. Maar sedert kort nemen ook die van Banda en Ceram aan den strijd deel. Alle Mohammedanen in deze streken hebben zich sedert het vorige jaar (1591?) vereenigd om voor hunne wet op leven en dood tegen de Portugeezen strijd te voeren. De Bandaneezen en de Ternatanen van Veranula hebben een maand lang het beleg geslagen voor het fort op Ambon, een galjoot veroverd dat van Goa gekomen was en nabij het fort eene moskee versterkt. Voor 't oogenblik zijn zij afgetrokken, maar een deel der Bandaneezen is op Ambon achtergebleven en in 't volgende jaar hebben zij volgens zekere berichten het plan met grooter macht en door de Cerammers gesteund, het beleg te hervatten. P. Marta vreest dat men dan het fort zal moeten overgeven uit gebrek aan hulp, daar de vijand eerst alle omliggende plaatsen onderwerpt. Het fort is echter goed versterkt en de kapitein, Antonio Perez, is een moedig man. De Tidoreezen willen hem geen hulp verleen en omdat het fort op hun eigen eiland gevaar loopt. Ook is hun Sultan op de komst der Spanjaarden niet gesteld en men zal het voorzichtig met hem moeten aanleggen, opdat hij zich niet met de Ternatanen tegen ons verbindt. De gouverneur zal geen gebrek hebben aan bekwame raadslieden onder de Portugeezen in de Molukken, o. a. Sancho de Vasconcellos, de

vroegere kapitein van Ambon, die meermalen overwinningen op de ongeloovigen behaald heeft, Thome de Sonza, de admiraal van Malaka die zich hier bevindt en Jeronymo de Azevedo, de kapitein van Tidore, die een uitvoerigen brief bij den zijnen voegt.

De Gouverneur zond na het ontvangen van die brieven den Jezuiet Gaspar Gomez naar den Archipel om nadere berichten in te winnen. Intusschen ging hij voort met toebereidselen voor een scheepstocht naar de Molukken. Het heette dat de vloot die hij uitrustte bestemd was om de kusten te verdedigen tegen de Japanners van wie men een inval verwachtte ¹, want eene onderneming naar de Molukken ondervond bij de Spanjaarden weinig sympathie, waarschijnlijk in de eerste plaats omdat zij zich bewust waren voor de Portugeezen de kastanjes uit het vuur te halen. Hierbij kwamen thans geldelijke bezwaren. De encomenderos moesten zelven het geld voorschieten om de slaven die zij als roeiers op de galeien noodig hadden van de inlandsche eigenaars af te koopen. Er bestond echter te veel loyauteit bij de Spanjaarden dan dat zij geweigerd zouden hebben die offers te brengen. In de eerste helft van het jaar 1593 was het grootste deel van de vloot, die uit vier galeien, een galjoen en een groot aantal kleinere vaartuigen zou bestaan en waarop zich 900 Spanjaarden en vele inlandsche soldaten zouden inschepen, gereed, en voer D. Luys Desmarinas, de zoon van den gouverneur, met de hoofdmacht naar het eiland Zebu, waar hij zijn vader zou wachten, die nog eenige beschikkingen te maken had. Deze nam voor de galei, waarop hij zich zelf zou inschepen, op hooge soldij 250 Chineezers in dienst; zij werden echter niet geketend als de andere roeiers en men zag oogluikend toe dat velen hunner wapens droegen.

Toen hij op het punt stond om af te varen kwam Gaspar Gomez uit de Molukken terug. De berichten die hij medebracht waren niet ongunstig. De Sultan van Ternate bezat wel een groote strijdmacht en was wel goed voorzien van wapens en ammunitie, maar hij had zich door zijn dwingelandij en afpersingen veel vijanden gemaakt, zoodat geen vreemde handelaars Ternate meer bezochten. De Ternatanen waren zelven van meening dat als men met een flinke legermacht kwam, de meesten zich

¹ Aanleiding tot dit voorwendsel gaf een beleedigende brief van den Japanschen regent Hideyoshi, door de Sp. schrijvers bij zijn titel Taikô-sama genoemd en met den Mikado vereenzelvigd. Zie o. a. De Morga p. 33 en vgl. ald. p. 75 vv.

zonder bloedvergieten zouden onderwerpen. Van de Portugeezen op Ambon en van de vorsten van Tidore en Siau — de laatste had zoo als wij weten in vroeger tijd het Christendom aangenomen — was hulp te verwachten; hunne korakora's waren goed voorzien van klein geschut. Voorts ried Gomez inzonderheid de verovering der Banda-eilanden aan, die weinig moeite zou kosten en van groot nut zou zijn voor het fort op Ambon.

Den 17 October 1593 ging de gouverneur met de rest van de vloot op weg naar Zebu om zich met de hoofdmacht te vereenigen. De galei waarop hij zich bevond werd door storm en tegenwind aan de zuidkust van Luzon opgehouden. De Chineesche roeiers konden niet verder komen, in weerwil van de heftigste bedreigingen der Spanjaarden. Hetzij dat deze hen verbitterd hadden, hetzij dat zij handelden volgens een vooraf beraamd plan, 's nachts, terwijl hunne meesters van vermoedenis in vasten slaap waren, namen zij de wapenen op en overvielen hen. Slechts enkelen ontkwamen in de boot of zwemmende. De meesten, en daaronder de gouverneur, werden van kant gemaakt. De Chineezzen maakten zich met de galei nit de voeten.

Zoo kwam op de noodlottigste wijze de kundige Gomez Perez Desmariñas om het leven en liep de onderneming naar de Molukken te niet, want D. Luys, die te vergeefs zijn vader wachtte, keerde toen hij het gebeurde vernam naar Manila terug en nam voorloopig zijne plaats in. Weinige dagen later kwam, vroeger dan gewoonlijk, de Chineesche handelsvloot te Manila; zij bracht, anders dan gewoonlijk, weinig handelswaren mede, maar een grooter aantal Chineezzen, waaronder zich zeven „mandarijnen“ bevonden. De Spanjaarden brachten dit in verband met het afloopen van de galei en vermoedden dat de Chineezzen van de afwezigheid der Spaansche soldaten hadden willen partij trekken om zich van Manila meester te maken; zij verheugden zich dat althans dit plan nu verijdeld was.

Van de hervatting der expeditie naar de Molukken was nu geen sprake meer, wel een bewijs hoe weinig sympathie zij bij de Spanjaarden vond. Luys Desmariñas wikkelde zich echter, op aandrang van de Dominikaner monniken, die een nieuw zendingengebied meenden ontdekt te hebben, in eene avontuurlijke onderneming tot ondersteuning van den vorst van Cambodja tegen zijn machtigen nabuur den vorst van Siam, die Cambodja veroverd en bij zijn rijk had ingelijfd. Deze onderneming zou hem veel teleurstelling kosten en op niets uitloopen.

Een beter inzicht verried eene andere expeditie waarvan het plan van zijn vader was uitgegaan doch waarop de goedkeuring des Konings moest worden afgewacht. Zij had de onderwerping van het eiland Mindanao ten doel. Hier hadden, zoo als wij vroeger zagen, aan de groote rivier van Selangan of Mindanao, die in de baai van Illano uitloopt, de Maleiers, waarschijnlijk van Sulu of Burnei uit, zich in grooten getale gevestigd en van hier uit deden zij menigen rooftocht in den Filippijnschen archipel. Het was dus van groot belang voor de veiligheid dier kusten dat hun dit werd belet. Dat dit een zeer moeilijke taak was, die men na eene inspanning van drie eeuwen nauwelijks als volbracht zou kunnen beschouwen, vermoedden de Spanjaarden natuurlijk niet.

Estevan Rodriguez de Figueroa, een van de eerste conquistadores in de Filippijnen, die reeds onder 't bestuur van Francisco de Sande de vestiging der Maleiers op Mindanao had verkend ¹, had op zekere voorwaarden op zich genomen het eiland Mindanao op zijne eigen kosten tot onderwerping te brengen. Toen hierop de goedkeuring des Konings ontvangen was rustte hij eene vloot uit, nam 214 Spanjaarden en inlandsche hulp-troepen in zijn dienst en ging met hen in Februari 1596 onder zeil. Eenige Jezuïeten stelden genoeg vertrouwen in het wel-slagen zijner onderneming om hem te vergezellen.

Den 20 April kwam men aan de rivier van Mindanao. De radja van Boyan ² was hier destijds het machtigst; de thans regeerende radja was nog een knaap, maar het bewind werd gevoerd door een bekwaam krijgshoofd, Silonga geheeten. Hij schijnt hier de despoot gespeeld te hebben, althans de Maleiers van Tampakan (Tamantaka?) en Lumaguan (?) die met hem overhoop lagen, voegden zich bij de Spanjaarden en geleidden hen de rivier op naar Boyan. Hier ondervonden de Spanjaarden dezelfde moeilijkheden die Europeesche troepen zoo dikwijls vroeger en later ondervonden hebben en waarop de Maleiers bij het kiezen van een schuilplaats rekenden. De moerassige grond en dichte plantengroei belemmerden hunne bewegingen en stelde hen bloot aan het vuur van den vijand die het terrein kende en hen van verschillende kanten bestookte. Reeds bij

¹ Zie hiervoor bl. 160.

² Buhahayen bij De Morga; Buyahen bij Argensola. De laatste noemt den vorst "Raxamura Rey de los Mindanaos" (radja muda).

den eersten aanval ontving Figueroa een doodelijke wond, waarop zijn maestro de campo Juan de la Xara zich met den stervende en zijne soldaten weder scheep begaf en de rivier afvoer. Na Figueroa's dood liet Xara zich door de soldaten tot zijn opvolger in 't bewind erkennen en sloeg aan den mond der rivier, bij Tampakan, een versterkt kamp op.

In Juli 1596 kwam Francisco Tello de Guzman te Manila om Luys Desmariñas in 't bestuur van de Filippijnen te vervangen. Xara die uit Mindanao was overgekomen om de hand te vragen van Figueroa's weduwe, werd door den gouverneur in arrest genomen, daar deze zijne bedoelingen mistrouwde; terwijl zijne zaak onderzocht werd overleed hij. Tello zond toen aan de Spanjaarden op Mindanao een zijner kapiteins om voorloopig het bevel te voeren, totdat hij een besluit genomen had of de onderneming op kosten van het gouvernement zou worden voortgezet, want Figueroa's weduwe onttrok zich aan de zaak. Deze werd echter te gewichtig beschouwd om haar te staken, en Tello droeg aan D. Juan Ronquillo op om de taak door Figueroa aangevangen weder op te vatten. Met eenige versterking in manschappen en oorlogsbenoodigdheden te Tampakan gekomen, zette hij den oorlog tegen Boyan voort, maar het voordeel dat hij behaalde was gering; de Maleiers hadden overvloed van vuurwapenen en geschut; zij waren sterk in aantal, vochten goed en bezaten verscheidene versterkte stellingen, waaruit zij de Spanjaarden, die in het moerassige land niet voort konden komen, groote schade toebrachten. Bovendien leden zij gebrek aan mondbehoefden, die ten gevolge van den oorlog in dit land niet te bekomen waren. Ronquillo zag zich dus ten laatste gedwongen om de plaats te verlaten en stelde den gouverneur voor om zijn kamp naar Caldera aan de zuidwestpunt van Mindanao, niet ver van Samboangan, over te brengen. Tello gaf zijne toestemming, maar verzocht Ronquillo vóór zijn vertrek den vijand nog eens duchtig te bestoken.

Silonga had intusschen hulp gevraagd aan den Sultan van Ternate, die Mindanao tot zijne onderhoorigheden rekende. Sahid zond hem een vloot van korakora's en prauwen, goed voorzien van klein geschut en met 600 of volgens anderen 1000 koppen bemand. De Spanjaarden waren van hun komst onderricht, en door het beleid van Ronquillo gelukte het hun niet alleen den aanval der Maleiers en Ternatanen af te slaan maar hen eene nederlaag toe te brengen, waarbij, zoo ons van Spaansche zijde

gemeld wordt, de meeste Ternataanen om het leven kwamen en hunne vaartuigen verbrand werden. De radja van Boyan stelde nu zelf den vrede voor en om dien duurzamer te maken nam hij eene dochter van den radja van Tampakan ten huwelijk.

Toen Francisco Tello te Manila bericht ontving van deze overwinning zond hij onmiddellijk bevel aan Ronquillo om te Tampakan te blijven, waar hij hem binnen kort van het noodige zou voorzien. Maar dit bevel kwam te laat. De Spanjaarden, hartelijk blijde dit waterland te verlaten, hadden zich naar Caldera begeven en hier versterkingen aangelegd. Ronquillo stond op het punt om, een garnizoen van honderd man op de plaats achterlatende, met de overigen naar Manila terug te keeren, toen hij het bevelschrift van den Gouverneur ontving. In plaats van zich weder naar Tampagan te begeven zette hij echter de terugreis voort. De gouverneur was hevig vertoornd dat hij niet begrepen had anders te moeten handelen, maar Ronquillo kon zich met de vroegere orders tot terugkeer verantwoorden.

De Maleiers van Boyan die zich verbonden hadden hunne versterkingswerken te sloopen, brachten die integendeel na het vertrek der Spanjaarden in beteren staat en alleen de nabijheid van het garnizoen te Caldera weerhield hen om Tampakan te straffen voor de hulp aan hun vijand bewezen. Ook de Maleiers op Sulu verloren hun ontzag voor de Spanjaarden na hun vertrek van Tampakan en toen de bevelhebber van Caldera hen met een dertigtal soldaten tot rede wilde brengen werd hij met de meesten hunner gedood. De Gouverneur, die op 't oogenblik niet in staat was tegen de Maleiers krachtig op te treden, gaf nu in last om het fort te Caldera te sloopen en riep het garnizoen terug.

Men kon dus thans de geheele onderneming naar Mindanao als mislukt beschouwen. De Maleiers, overtuigd van de overmacht der Spanjaarden, werden hoe langer hoe overmoediger en de radja's, die hun tot nu toe vriendschap betoond hadden, werden door vrees voor de beruchte zeeroovers, genoodzaakt zich bij deze aan te sluiten. In Juli 1599 verscheen in de Filippijnen eene vloot met 3000 Maleiers, aangevoerd door Silonga en Sali, een ander krijgshoofd uit dezelfde buurt. Zij voeren de rivier van Panay op, plunderden en verbrandden de woningen der Spanjaarden en inboorlingen, herhaalden hetzelfde bedrijf in andere dorpen die zij op Panay, Negros en Zebu langs kwamen en voerden meer dan 800 gevangenen en een rijken buit onge-

hinderd mede. Een tweede rooftocht, een jaar later, door de Maleiers van Mindanao en Sulu gezamenlijk ondernomen, had een minder gunstig gevolg. Zij begaven zich naar het district Otong op Panay om de Spaansche stad Arevalo te plunderen, maar de inwoners hadden hunne komst voorzien en sloegen hun aanval af, zoodat zij zich met groot verlies weder moesten inschepen. Zij werden echter door dezen tegenspoed, zoo als later blijken zou, niet afgeschrikt.

Deze rooftochten waren te noodlottiger voor de arme bewoners der Filippijnen, omdat zij niet meer in staat waren zich even als vroeger tegen de roovers te verdedigen. De Spanjaarden toch hadden hun het dragen van wapens verboden en daardoor alle middelen ter zelfverdediging ontnomen. Het gevolg was nu dat verscheidene kustplaatsen verlaten werden en de bewoners zich in de bergen terugtrokken tot groote schade der Spaansche encomendéros, die hun slechts met groote moeite en door tusschenkomst der geestelijken konden bewegen, voor een deel althans, om hunne vroegere woningen weder te betrekken.¹

¹ Zie over het in dit hoofdstuk verhaalde: Ant. de Morga p. 32—142; Argensola p. 189—93, 197—213, 220—24; Gaspar de San Augustin p. 455—65, 483—84, 493, 496—97.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Berichten omtrent de Molukken tot omstreeks 1599. De Dominikanen op Timor en Solor. Aanleiding tot de rechtstreeksche vaart der Hollanders op Indië. Hun eerste scheepstocht daarheen (1595—97). Zij varen door Straat Bali naar Bantam, bezoeken ook Djakarta, Sidaju, Madura, Bawean, Balambuan, Bali. De vice-koning Francisco da Gama zendt een eskader naar den archipel om de Hollanders te zoeken. De Bantammers veroveren drie Portugeesche galeien (1599).

De laatste eenigszins betrouwbare berichten, die wij van de Molukken vernamen, waren van de Jezuïeten afkomstig, die bij den Gouverneur der Filippijnen op een krijgstocht tegen de Ternatanen aandrongen. Wij hebben gezien hoe die tocht in den steek bleef. Van 1592 tot aan de komst der Hollanders is ons van het voorgevallene in dien archipel weinig bekend. Het vervolg op Couto's werk zwijgt er van. Alleen door Argensola wordt ons een en ander verteld, maar dit is zoo onsamenhangend en hier en daar zoo romantisch dat wij 't slechts onder voorbehoud mededeelen. Jaartallen worden door hem niet opgegeven. Zoo weten wij niet of met „Hector Brito“ waarvan hij de komst in de Molukken vermeldt, Artur de Brito bedoeld is, van wien hiervoor sprake is geweest. Het galjoen waarop deze „Hector“ zich bevond zou door een storm aan de kust van Borneo opgehouden zijn. De Sultan van Tidore (Gapi Baguna) voer hem met vier korakora's te gemoet, maar de Ternatanen wachtten deze op, leverden hun slag en namen den Sultan gevangen. De Tidoreezen behielden echter een dapper hoofd in den broeder des Sultans „Cachil Aleazen“ (Kaitjil Ali Hassan?) die thans de regeering waarnam.

Sahid, de Sultan van Ternate, zoo verhaalt Argensola verder, spaarde het leven van Gapi Baguna ter wille van diens zuster „Quisayra“, die hij, zoowel als de radja's van Batjan, Siau en anderen tot vrouw wenschte. De prinses verklaarde dat zij hem tot echtgenoot zou nemen die haar broeder bevrijdde, op hoop dat Ruy Diaz da Cunha, de kapitein van 't fort op Tidore, op wien zij verliefd was, dit waagstuk zou volvoeren.

Toen dus Sahid haar de vrijheid van haar broeder aanbod als zij aan *zijn* aanzoek gehoor gaf, weigerde zij. Het gelukte echter aan een neef van haar, den Tidorees „Cachil Salama“ die haar vurig beminde, door een list de gevangenis op Ternate binnen te dringen en met haar broeder te ontsnappen. Nu heerschte op Tidore algemeene vreugde; alleen de prinses treurde en stelde het volbrengen van hare belofte uit. Da Cunha deed echter niets om het huwelijk te beletten. Vertoornnd over zijne onverschilligheid luisterde zij naar het aanbod van Roque Pineiro, een neef van den kapitein, om dezen uit den weg te ruimen als zij zich aan hem wilde geven. Pineiro bracht die schanddaad ten uitvoer, maar toen hij dit aan de prinses kwam berichten ontving hij een ander loon dan hij verwacht had. De kaitijl „Salama“, met wien zij besloten had te huwen, maakte den moordenaar van kant en nam toen met de prinses de vlucht. Hun huwelijk werd door den Sultan goedgekeurd.

Deze had niet-lang genot van zijne vrijheid. Hij stierf kort daarna, den 29 April 1599, en daar zijn zoon door de Portugeezen verdacht werd met Ternate te heulen, werd door toedoen van kapitein Rodrigo Gonzales de Sequeira de zoon van den vorigen Sultan „Cachil Mole“ (Kaitijl Mamoli), een groot vijand der Ternatanen, omdat zij zijn vader vermoord hadden ¹, tot sultan gekozen ².

Argensola vermeldt dat in dezen tijd de Portugeezen in de Molukken geheel aan hun lot werden overgelaten, daar zij evenmin uit Goa als uit Manila bijstand ontvingen ³. Wat hij zegt van Engelschen, die zich op Ternate gevestigd hadden ⁴ en elders van „Engelschen en andere noordelijke volken die op het eiland heerschappij voerden“ ⁵ heeft op de Hollanders betrekking, wier komst niet tot dit tijdperk behoort.

Nog twee verhalen van Argensola mag ik niet onvermeld laten.

Een aanzienlijk Ternataan, met name Kaitijl Naik („Cachil Naique“) was reeds door Sultan Baab uitgezonden, zoo het heette als gezant aan den koning van Portugal, maar blijkbaar met het doel om bondgenooten tegen hem te werven. Hij be-

¹ Zie hiervóór bl. 181.

² Argensola p. 148—158.

³ Aldaar p. 158, 227.

⁴ Aldaar p. 227.

⁵ Aldaar p. 154.

zoekt eerst den sultan van Burnei, die zich te Tandjong Pura bevond, sloot met hem een verbond uit naam van Baab, en voer toen naar Bintang, waar hij twintig schepen aantrof die jaarlijks van Atjeh naar China voeren. Van daar begaf hij zich naar Atjeh, waar hij bij den sultan eveneens een open oor vond. Daarop zou hij naar «Sunda» zijn gevaren, waar zich destijds Thomas Cavendish bevond. De Kaitjil bezocht hem in een bevolkte stad (denkelijk is Bantam bedoeld) waar de Engelschen eene factorij hadden opgericht en veel peper opgekocht; begeleidde hem naar Sunda Kalapa (Djakatra) en gaf hem kostelijke geschenken. Blijkbaar zijn hier berichten uit verschillende tijd verward, want Cavendish deed alleen de oostkust van Java aan, en de Engelschen richtten eerst veel later te Bantam eene factorij op.

Na zijn bezoek op Java dan, vertrok de Kaitjil (waarschijnlijk via Malaka) naar Lissabon, waar hij koning Filips aantrof, wien hij Baabs aanklacht wegens den moord zijns vaders overbracht. Hij ontving ten antwoord dat de moordenaar reeds zijn loon ontvangen had en dat de grondslag van een verbond met den sultan zou moeten zijn herstelling der Portugeezen in hunne vroegere rechten. Toen de kaitjil op Ternate terugkwam was Baab al lang geleden door Sahid opgevolgd, en deze was, bij de onmacht der Portugeezen, natuurlijk nog veel minder dan zijn voorganger geneigd den eisch des Konings in te willigen.¹

Op Sahid's omgeving heeft eindelijk ook dit verhaal van Argensola betrekking. Een zijner zonen, wien A. «Gariolano» noemt, knoopte ongeoorloofde betrekkingen aan met eene der vrouwen van zijn vader, de dochter van den sengadji van Sabugu (aan de westkust van Halmahera). Toen de laatste dit bij een bezoek aan den Sultan gewaar werd bracht hij zijne dochter om het leven omdat hij niet dulden kon dat zijn bloed zich aan majesteitsschennis bezondigde. De prins was op het vernemen van het gebeurde gevlucht maar werd vóór het jaar om was door zijn vader weder in genade aangenomen.²

Wij verlaten thans de Molukken om er later onze landgenooten aan te treffen en hebben vóór hunne komst in den archipel nog slechts eene enkele gebeurtenis te vermelden die ons door Portugeesche schrijvers is opgeteekend.

¹ Argensola p. 140—46, 154.

² Aldaar p. 227—28.

In 1595 bouwden de Paters Dominikanen, tot meerdere veiligheid der Christenen van de eilanden Timor en Solor, waar zij hun zendingswerk verrichtten ¹ om zich te beschermen tegen vijandelikheden der Mohammedanen die hier van Java overkwamen, op Solor een steenen fort, dat de vice-koning Mathias de Albuquerque van geschut voorzag, maar waar zij op eigen kosten bezetting onderhielden en zelven kapiteins benoemden. Het schijnt echter niet lang geduurd te hebben of de Regeering besloot, daar zij het van genoegzaam gewicht achtte op dit eiland eene versterking te bezitten, om haar van de Paters over te nemen. Tot de eerste kapiteins van regeeringswege behoorden Antonio de Villegas en Antonio de Andria, die menig gevecht aan de Mohammedanen leverden en aan godsdienst en staat groote diensten bewezen. Aldus het vervolg op Couto ², doch volgens Faria ³ werd de strijd niet tegen Mohammedanen van Java maar tegen de bewoners der eilanden zelven gevoerd, die tegen de Paters opgestaan waren en eenigen hunner om 't leven hadden gebracht. Opruijing door de volgers van den Islam kan er evenveel deel aan gehad hebben als onderdrukking van den kant der Portugeezen.

De Portugeezen in den archipel vreesden slechts voor mededinging van den kant der Engelschen, die op verschillende plaatsen hun vlag reeds vertoond hadden, toen een ander volk hen hier kwam verontrusten, waarmede zij lang vreedzaam handel gedreven en dat zij dus niet verwacht hadden hier te ontmoeten. De Hollanders, in dien tijd de bemiddelaars van den handel tusschen het Noorden en Zuiden van Europa, hadden door hun opstand tegen Spanje vooral sedert 1580 in de Spaansche en Portugeesche havens bemoeielijking hunner vrachtvaart ondervonden. Nu eens werden schepen in beslag genomen of kwam de bemanning in aanraking met de Inquisitie, dan weder werden schepen geprest voor den Spaanschen zeedienst. Inzonderheid in 1585, toen de Spaansche regeering op eenmaal beslag legde op alle Engelsche en Hollandsche schepen, hadden zij groote verliezen geleden. Dit schrikte hen wel niet geheel

¹ Zij zouden zich in 1561 op Timor gevestigd hebben (Aff. de Castro, *Résumé histor.* in *Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde*, dl. XI, Batavia 1862, p. 470).

² Dec. XI, p. 181—82.

³ *Asia Portuguesa*, III, 79.

van de vaart op Spanje en Portugal af, want zij was voor hen eene levenskwesitie; die vaart toch bood niet alleen veel grooter voordeelen aan dan die op de Oostzee ¹, maar hing door weerkeerigen omzet van waren ten nauwste daarmede samen. Het was echter de onzekerheid van die vaart ² die hen noodzaakte naar middelen uit te zien om die landen, van waar de waren die zij zochten naar het Pyreneesche schiereiland werden aangevoerd, zelve te bezoeken. Zoo kwam het eerst de rechtstreeksche vaart op Brazilië, vervolgens die op de westkust van Afrika tot stand. Verreweg van het meeste belang waren echter de waren die uit Indië kwamen. Daarheen wendden zich dan ook weldra hunne blikken. De Spaansche en Portugeesche zeekaarten die men machtig kon worden werden door de zorg van den bekwamen Petrus Plancius nagedrukt ³ en van Hollanders die in Portugal en in Indië zelve vertoefd hadden werden inlichtingen ingewonnen omtrent handel en scheepvaart. Zoo zonden eenige Amsterdamsche kooplieden in 1592 een agent naar Lissabon met het doel om zich daarvan in 't geheim op de hoogte te stellen, waarschijnlijk Cornelis de Houtman van wien wij aanstonds meer zullen vernemen ⁴, en in 't zelfde jaar keerde Jan Huygen van Linschoten met een schat van ervaring en een aantal scheepsjournalen uit Indië terug en begon die aanstonds voor den druk in gereedheid te brengen.

Het duurde nu niet lang of het plan tot de rechtstreeksche vaart op Indië kwam tot rijpheid. Van de pogingen om een korteren zeeweg te vinden dan dien om de Kaap de Goede Hoop, die grootsche illusie waarvan Willem Barentsz de held en martelaar geweest is, hebben wij hier niet te spreken. Te gelijker tijd besloot men den gewonen zeeweg te volgen. Toen Jan Huygens „Reysgheschrift“ in 1595 het licht zag ⁵ had zich reeds een negental ondernemende Amsterdammers vereenigd

¹ Verzoekschrift van de eerste reeders op O. Indië aan de Staten van Holland bij De Jonge, De opkomst enz. I. 201.

² Van der Chijs, De stichting der Vereen. O. I. Compagnie, 2e vermeerde druk, bl. 15.

³ De Jonge, I, 92. Vgl. Baudartius, B. XIV, bl. 86.

⁴ De Jonge, I, 93, 94.

⁵ Van het 1e en 3e deel van Jan Huygen's reiswerk ken ik geene uitgave vóór 1596, maar de opdracht is van 1595, het octrooi van 1594 en het lijdt geen twijfel, ook blijkens de aanhalingen, in de scheepsjournalen, of men heeft het werk op den eersten tocht kunnen raadplegen.

om eenige schepen voor „twee vaerten voorbij de Cabo de Bonne Esperance“ ¹ uit te rusten. Daar men zoo veel mogelijk vijandelijkheden wilde, en ook volgens uitdrukkelijk verlangen der Regeering ² moest vermijden, was het van belang te weten waar men zonder verlet met voordeel kon handel drijven. Nu was het juist Jan Huygen die den grooten rijkdom aan voortbrengselen van het eiland Java deed uitkomen en daarbij opmerkte dat men daar „soude traffiqueren mogen sonder yemandts belet, want de Portugesen daer niet en comen omdat de Jauwen (Javanen) zelfs tot Malakka comen veylen en vercoopen“ ³. Het zou blijken dat dit niet geheel juist was, maar het is toch zonder twijfel eene der oorzaken geweest dat men voor onzen eersten tocht naar Indië in de eerste plaats op Java de aandacht vestigde ⁴.

Op het einde van Maart 1595 lagen drie schepen en een jacht voor Texel zeilree voor den verre tocht. In vergelijking met de Spaansche en Portugeesche karakken of galjoenen waren het kleine vaartuigen — de twee grootste hielden slechts 230 last — maar de ondervinding, door de Engelsche kapers opgedaan, had geleerd dat kleinere schepen boven die zeegevaarten een groot voordeel hadden, namelijk snelheid van beweging, en dat de laatsten wat tuig, geschut en bekwaamheid der bemanning betreft veel te wenschen overlieten ⁵. De Hollandsche schepen nu, die zich naar Indië zouden begeven, waren zeer goed voorzien van geschut ⁶, dat hun op last der Regeering door de Hollandsche steden in leen was gegeven, en van ammunitie en wapens die hun kosteloos door haar waren verstrekt. Van Meteren getuigt verder dat ze „wonderlick wel waren toegerust, dubbel masten, anckers ende cabels ende drie dubbel seylen“, maar op de reis zou het blijken dat de bouw voor de vaart op den Oceaan nog te wenschen overliet.

Den 2 April 1595 ging het kleine eskader onder zeil. Den 4 Mei, toen men de Kaap-Verdische eilanden was voorbij ge-

¹ Zie Resol. der Staten van Holland van 17 Mei 1594 en 7 Febr. 1595.

² Instructie voor den scheepsraad bij De Jonge, I, 212.

³ Itinerario p. 25.

⁴ Dit werd reeds opgemerkt door van der Chijs, a. w. bl. 43.

⁵ Hakluyt, *Principal navigations*, vol. II (1599) p. 123; Ign. da Costa Quiutella, *Annaes da marina Portugueza* (Lisboa 1840) II p. 5.

⁶ Over de 100 stukken. Zie: Resolütien der Staten van Holland van 2 April 1595; Voorrede van „D' Eerste Boeck“ (waarover later).

varen, kreeg men twee Portugeesche galjoenen in 't zicht. De Hollanders zonden een sloep naar een dier schepen en vernamen dat ze behoorden tot het eskader van João de Saldanha, dat den 14 April Lissabon verlaten had om naar Indië te stevenen ¹. Naar hunne bestemming gevraagd antwoordden de onzen dat zij „vreemde landen gingen zoeken waar de Koning geen gebied had“ ². Hierop verzochten hun de Portugeezen een anderen koers te nemen dan zij, omdat hun gelast was met geen andere schepen „admiraalschap te maken“, waaraan zij na een vriendschappelijk afscheid voldeden. Dat de Portugeezen volstrekt niet vermoedden welke bestemming de Hollandsche schepen hadden zal ons later blijken.

Voor de lotgevallen der Hollandsche schepen vóór hunne komst in Indië, hun langdurig verblijf aan de kust van Madagascar, de groote sterfte onder het zeevolk, de slechte verstandhouding tusschen de kommiezen en schippers en de ongeregelheden die daarvan het gevolg waren, moet ik naar de journaalen zelfen of naar het uitmuntende werk van De Jonge ³ verwijzen.

Eerst den 5 Juni 1596 bereikte men het eiland Engano ten westen van Sumatra. De bewoners toonden zich niet geneigd om de vreemdelingen, hoewel deze hun uit de booten ruilwaren toonden, te woord te staan. Men zeilde dus verder, den zuidoosthoek van Sumatra om, deed in straat Sunda de Sumatraansche kust ⁴ aan om water en ververschingen te bekomen, waarvan de inwoners bereid waren hun te voorzien. Ook troffen zij hier een loods aan die bereid was hen naar Banten te brengen dat zij in navolging der Portugeezen Bantam noemden. Zij hadden ook, naar aanleiding van Jan Huygens berichten naar Sunda Kalapa gevraagd, maar men kende dien naam niet. Later zouden zij vernemen dat die plaats thans Djakarta heette en als handelshaven in verval was.

¹ Vervolg op Couto, Dec. XI cap. 34; Ign. da Costa Quintella, a. w. p. 107.

² Volgens het oudste verhaal van de reis (waarover later) zouden zij opgegeven hebben dat zij „koers zetten naar de straet van Magellaen.“

³ „De opkomst“ enz. II 189 vv.

⁴ Het voornaamste dorp aldaar wordt in „D' Eerste Boeck“ (fol. 25 en boven de plaat) en bij Pontanus (Holl. uitg. p. 190) Dampin genoemd; het dorp waar zij later van Bantam uit water gingen halen heette volgens D' Eerste Boeck (fol. 34 vo.) in 't Maleisch Sumor en in 't Javaansch Lampon. Volgens de kaart (waarover later) lag Dampin om den hoek van K. Tjina (Semangka-baai) en „Lampao“ op de hoogte der Lampong-baai en heet een eiland daartegenover Sumor.

Den 22 Juni wierp men in de Bantam-baai de ankers uit. 'S avonds kwam een prauw aan de schepen, waarin zich eenige Portugeezen bevonden die hen „met alle beleefdheid“ welkom heetten en namens den Gouverneur, wien hun komst beangstigd had, kwamen onderzoeken wat het doel daarvan was. De reden van dien angst vernamen zij weldra: de vrees voor vrijbuiters. De vernieling door kapitein Lancaster in de straat van Malaka aangericht ¹ lag Maleiers en Portugeezen nog versch in 't geheugen. Daarenboven was de zeemacht van Bantam zeer verzwakt door een mislukten scheepstocht naar Palembang, die kort te voren had plaats gehad. De vorst van Bantam had zijn leenman, die tegen hem was opstaan, tot onderwerping willen brengen maar was door hem verslagen en had met velen der zijnen het leven verloren. Nu werd de regeering waargenomen door den vader van eene zijner vrouwen, daar hij slechts een zoon van vijf maanden had nagelaten.

Daar de Hollanders te kennen gaven dat zij slechts kwamen „om te koopen en te betalen“ boden de Portugeezen hun hunne diensten aan. Weldra kwamen ook de Sjahbandâr (havenmeester) en andere hooge personen hen bezoeken en verzekerden hun dat de haven voor alle kooplieden openstond; sommigen waarschuwdend hen echter voor de Portugeezen ². Dat Bantam destijds door vele vreemde kooplieden bezocht werd bleek uit de bezoekers van allerlei natiën die de schepen kwamen zien; Chineezen, Arabieren, ook van de Afrikaansche kust ³, Perzen, Turken, handelaars van Koromandel ⁴, Bengale, Malabar,

¹ Zie hiervoor bl. 188.

² Kort na de komst der Hollanders werd Bantam bezocht door een Javaanschen prins, wiens vader, zegt het „Journael“ (op 29 Juni), certijds Keizer van gansch Java geweest was; de zoon had echter om zijn „kwaad leven“ de achting der Javanen verloren. Zijne moeder was eene Portugeesche uit Malaka; ook was hij een groot vriend van de Portugeezen, waarom de rijksbestierder de Hollanders liet waarschuwen dat zij ook hem niet moesten vertrouwen. In „d'Eerste Boeck“ wordt gezegd dat de Ptg. hem „Raja d'auma“ noemden, en later lezen wij daar dat in de stad Dauma (Demak) „den Keyser“ (dien naam draagt hij in de Holl. journalen) nog voor Koning gekend wordt. Deze radja van Demak zal dus eene afstammeling van het oude vorstehuis geweest zijn dat over een groot deel van Java heerschappij voerde. Volgens Pontanus (Holl. uitg. bl. 195) zou hij, toen de Hollanders hem eenige geschenken vercerden, erkend hebben dat hij door de Ptg. „verleyt was geweest, dat hij nu weder wijs wert en alles goets beloofde.“

³ Ik vermoed dat deze met „Abexins“ (Abessiniërs) bedoeld zijn.

⁴ „Quillines“ (Klings).

Guzurate, Peguanen, Siameezen enz. De rijksbestuurder toonde zich genegen om ook met de Hollanders te handelen en kwam zelf aan boord om de waren te zien. Een pakhuys („logie”) werd hun daarop in de stad ingeruimd, waar zij hunne goederen konden bergen en verkoopen. Houtman, die den titel van „capitan major” aannam en de onderhandelingen voerde, haastte zich niet met peper in te slaan, hoewel er genoeg voorraad was en zij volgens vertrouwde personen ook goedkoop genoeg werd aangeboden, maar meende aan het nieuwe gewas, dat zeer schoon stond maar eerst later geplukt werd, de voorkeur te moeten geven. Hij wekte hierdoor niet alleen het wantrouwen op der Portugeezen, aan wie een paar jonken behoorden die voor de stad lagen om als ze genoegzame lading hadden naar Malaka te vertrekken ¹, maar werkte hun streven in de hand om de Javaansche overheid tegen hen op te zetten. De rijksbestuurder had eerst zijn hoop gesteld op de Hollanders om hem te steunen bij een scheepstocht tegen Palembang, maar zij hadden zich hiervan afgemaakt onder voorwendsel van te weinig volk te hebben. Dit kon aan handelaars niet ten kwade geduid worden en de rijksbestuurder kocht toen voor eene aanzienlijke waarde aan goederen. Toen 't echter op betalen aankwam kon men 't niet eens worden. Het schijnt dat Houtman te hooge eischen deed of althans niet begreep dat het zaak was, zelfs met eenige opoffering, den vorst te vriend te houden. Integendeel, hij dreigde dat men de stad zou platschieten en zich van de Portugeesche jonken zou meester maken. Toen hierop werkelijk de pinas peilingen deed om te zien hoever de schepen de stad zouden kunnen naderen, liet de rijksbestuurder Houtman en eenigen der zijnen gevangen nemen, maar zond zijn tolk aan boord om de overigen gerust te stellen en te zeggen dat men den „kapitein” slechts vasthield „om de groote dreigementen die hij gedaan had” en dat men hem los zou laten zoodra de Portugeesche jonken naar Malaka vertrokken waren. De scheepsoverheid verklaarde zich met die betuiging niet tevreden en eischte de invrijheidstelling der gevangenen. Toen daaraan niet spoedig voldaan werd, voeren de schepen

¹ Zij haalden hier specerijen, drogerijen en sandelhout, daar zij zelven in den laatsten tijd geen geregelde vaart op de overige eilanden van den Archipel schijnen gehad te hebben. Zie hiervoor bl. 198. De peperhandel was in handen der Chineezzen of der Portugeezen die op China voeren.

den 5 September, tegen den raad van Houtman, voor de stad, beschoten die en maakten zich meester van een der jonken, die met nagelen geladen was; de andere werd door de Portugeezen zelven in brand gestoken. Het beschieten werd twee dagen later herhaald. De Javanen trachtten toen met eene vloot van prauwen zich van de pinas meester te maken, die aan den grond was geraakt, maar moesten met groot verlies van volk afdeinzen. Deze vijandelijkheden hadden ten gevolge dat alle Hollanders die zich aan land bevonden gebonden werden, met een strop om den hals, en groot gevaar liepen van het leven te verliezen. Houtman drong er dan ook op aan dat men het schieten zou staken daar men hem en de anderen dan wel voor een matig rantsoen zou vrijlaten.

Intusschen kregen de schepen gebrek aan water en zeilden naar straat Sunda waar het hun na lang zoeken in de Lampongbaai gewezen werd. Voor Bantam teruggekomen vernamen zij dat de gevangenen een kwaden tijd hadden doorgestaan en zelfs geprest waren om hun geloof te verzaken omdat men meende dat de schepen voor goed vertrokken waren. Nu echter mochten zij zich weder vrij bewegen en weinige dagen later werden zij voor een losprijs van 2000 realen in vrijheid gesteld. Den 11 October sloot Houtman met de Regeering een contract van vrede en "eeuwige" vriendschap, waarbij aan de Hollanders de vrije handel vergund werd ¹ en nu ging hij weer dagelijks aan land om peper te koopen, totdat een Portugeesch gezant (24 October) uit Malaka kwam en den rijksbestuurder omkocht om daaraan een eind te maken. De onzen waren nu wel genoodzaakt te vertrekken. Zij deden nog een vergeefsche poging om zich van de Portugeesche bark, waarin de gezant gekomen was, meester te maken, beschoten toen nogmaals de stad, bemachtigden twee Javaansche jonken die uit Banda gekomen waren en waarvan de lading, uit muskaatnoten bestaande, hun te koop was geboden, en beroofden bij het uitvaren een schip met rijst en gedroogde visch dat van Bandjermasin naar Bantam op weg was. Dit alles was zeker niet geschikt om hun den naam van vreedzame handelaars te verschaffen en zij zouden er dan ook de gevolgen van ondervinden.

Den 6 November voer het eskader van Bantam af en kwam, na zich aan den mond van de Pontang van water voorzien te

¹ De Jonge II, 372—73.

hebben, den 13 voor Djakarta, het Sunda Kalapa van voorheen,¹ waar ten gevolge van „kwade regeering“ de handel verloopen was. De inwoners waren door de Bantammers gewaarschuwd en velen hunner uit de stad gevlucht; er kwamen echter schuiten met ververschingen aan de schepen, de sjahbandâr heette de Hollanders welkom, en de „Koning“ (een regent van den Sultan van Bantam) kwam bij hen aan boord en werd feestelijk door hen onthaald.

Daar schippers en kooplieden het oneens waren welken koers men zou volgen — de eersten wilden naar de kust van Sumatra op buitvaart, de laatsten naar de Molukken —, voer men op goed geluk verder en kwam den 2 December voor Sidaju. De sjahbandar was bereid hun een kleinen voorraad specerijen te verkoopen en de „Koning“ (adepati) ontving hen vriendelijk en beloofde hen te komen bezoeken, maar intusschen waren een paar vaartuigen van Bantamgekomen en hadden hen omtrent de Hollanders ingelicht. Toen nu den 5 eenige groote barken vol Javanen van het strand afstaken en drie van haar op het schip Amsterdam aanroelden liet de bemanning, meenende dat zij den vorst aan boord brachten, hen zonder wantrouwen het schip beklimmen, maar nauwelijks waren zij boven of zij trokken hun kris en vielen het volk op het lijf. Twaalf hunner, waarbij de kommies en de schipper, werden van kant gemaakt; maar de overigen, die bij den eersten aanval naar beneden waren gevlucht, joegen nu met al wat voor de hand kwam: braadspitten, spiesen en sabels, de Javanen van het dek en gaven hen eenige schoten achterna, terwijl de sloepen der andere schepen, toen men daar onraad bemerkte, ijlings uitgezet werden en de Javaansche barken beschoten, zoodat zij met groot verlies weer naar land moesten roeien.

Den 6 December staken de schepen naar de westkust van Madura over en ankerden voor de reede van Arosbaja, „’t principael stedecken van ’t eylant alwaer den Cheriffa hem onthoudt“². De inwoners duchtten geen kwaad; de overheid bood aan hun verversching te zenden, en den volgenden dag lieten zich de „Koning“ (regent?) en de sjerif of opperpriester naar

¹ De naam Djakarta („Xacatara“) komt ook reeds bij Ptg. schrijvers voor (Barros, Dec. IV uitgeg. door Lavanha, parte I p. 77; Couto, Dec. I parte I p. 167).

² „D’Eerste Boeck“ p. 56 vó De naam der stad komt voor in ’t verhaal van Commelin („Begin ende Voortgang der O.-I. Comp.“)

de schepen roeien. De tolk kwam hen aan 't schip Amsterdam aanmelden, maar werd teruggezonden met verzoek hen naar 't schip *Hollandia* te geleiden. Waarschijnlijk had hij dit niet begrepen, want de prauwen kwamen toch op 't schip Amsterdam af; de bemanning, nog vervuld van 't verraad te Sidaju gepleegd, dachten nu dat de Madureezen eveneens met vijandelijke bedoelingen kwamen en schoot de kanonnen op hen af. Hierop kwam ook de sloep van *Hollandia* aanroeien; de Madureezen stelden zich te weer, doch werden gedood of gevangen genomen. Het eerste lot troffen de regent en de priester; onder de gevangenen bevonden zich het achtjarig zoontje van den eerste en eene vrouw, bewijs genoeg, zoo als reeds door andere schrijvers is opgemerkt, dat hier geen spraak was van vijandige bedoelingen. De gevangenen werden dan ook aan land gezonden behalve een paar jongens die men in dienst hield.

Van Madura afgevaren in N.W. richting kwan het eskader den 11 December aan 't eiland Bawean¹ dat zoo als men vernam eerst drie jaren te voren van Djapara uit gekoloniseerd was. Terwijl de schepen hier lagen deden de kommiezen nogmaals een poging om de schippers en stuurlieden over te halen dat zij de *Hollandia* met de pinas naar de Molukken zouden laten gaan, de Amsterdam, die zwaar lek was, verlaten, en met de Mauritius naar Nederland terugkeeren. Maar zij achtten de overgebleven bemanning (die van 250 tot 94 geslonken was) onvoldoende voor een verdere reis op goed geluk en wilden naar huis terug. De plotselinge dood van den schipper Jan Moelenaer, die kort hierop plaats had, deed ook de meesten daartoe overhellen². Men besloot nu door straat Bali den terugweg te nemen, na de Amsterdam in brand gestoken en de bemanning over de overige schepen verdeeld te hebben.

Den 21 Februari 1597 kwamen de schepen voor de stad Balambuan³ aan Java's oostkust, de hoofdplaats van een klein rijk waarover een „heidensch vorst“ het bewind voerde. Hier en te Panarukan had men nog de invoering van den Islam weten te beletten, maar dit zou niet lang meer duren. Toen

¹ Het heet in „D'Eerste Boeck“ Le Bock (Lubak).

² Zijn dood werd bij lijkschouwing aan vergif toegeschreven en men verdacht Cornelis de Houtman van dit misdrijf, omdat hij den schipper daarmede gedreigd had, en sloeg hem in de boeien, maar bij gebrek aan bewijs werd hij weder vrij gelaten.

³ Balambangan, het tegenwoordige Banjuwangi.

de onzen er kwamen had de regent van Pasaruan de stad ingesloten en de kansen stonden slecht voor de Hindoe-Javanen. Men vernam van den bediende van een katholiek geestelijke, die te Panarukan het Christendom predikte, dat drie Portugeesche busschietters, die zich in de stad bevonden, de hoop reeds hadden opgegeven om haar te behouden. Men hoopte echter nog op ontzet door de Balineezee; van Sumbawa waren acht barken met hulptroepen gekomen. De Hindoe-vorst liet ook de onzen om hulp verzoeken, maar al was men daartoe geneigd geweest, de schepen konden wegens de ondiepten de kust niet genoeg naderen om de legerplaats van den vijand te beschieten.

Door den oorlogstoestand werden de Hollanders verhinderd aan de rivier van Balambuan water in te nemen; zij staken daarom over naar 't eiland Bali en gingen eerst aan den zuidwesthoek (Panteh Baras) voor anker liggen, maar de Mauritius en de Pinas zeilden de zuidpunt (Tafelbaai) om en vonden een veiliger ankerplaats in de baai Labuan Amok, waar kort daarop ook de Hollandia zich bij hen vervoegde. Aan deze baai, die de Portugeezen „Bahia formosa” noemden en waarvan de vlakke vruchtbare oevers ook onze landgenooten in die mate aantrokken dat zij aan het land den naam gaven van „Jonck Hollant”, lag de voorname havenplaats van het eiland (Padang), de eenige die voor vreemdelingen openstond¹. Hier kwamen de schepen, die tusschen Java, de oostelijke eilanden en de Molukken voeren, zich verschenken en hunne koopwaren inruilen tegen de katoenen stoffen die door de Balineezee geweven en in een groot deel van den archipel gedragen werden².

Een maand lang vertoefden de Hollanders aan de Balineesche kust, waar zij overvloed van verscheiningen vonden. De Hindoevorst die destijds over geheel Bali 't bewind voerde en zijne residentie hield te Gelgel³, bevond zich bij de komst der Hollanders te Kotta⁴ om 20,000 man bijeen te brengen voor het ontzet van Balambuan. Hij was, zoo als ons verhaald wordt, een „curieus man”, die gaarne personen uit vreemde

¹ Naar die plaats zal in „D'Eerste Boeck” fol. 63 vo. de baai „Padanh” genoemd zijn. In 't verhaal van Lintgensz (p. 212, 231) heet de plaats waar de schepen lagen Coutraes, Conterraes.

² Ook werd hier slavenhandel gedreven. Men vernam dat eene vrouw 20,000 cash goldt, „de manspersonen naervenant duurder.”

³ Gigel bij Lintgensz p. 212. Het ligt in 't tegenw. rijkje Kalunkung.

⁴ Hoofdplaats van het tegenw. rijkje Badong. Het heet Cautaan, Coutaan op de kaartjes der journalen en in 't verhaal van Lintgensz.

natiën om zich heen zag en er geen bezwaar in vond om hen soms tegen wil en dank bij zich te houden. Toen de Hollandia nog voor Panteh Baras lag liet hij zich van Kotta naar het strand rijden in een wagen met tapijten bekleed en door twee witte buffels getrokken (zoo als in de journalen wordt afgebeeld) en verlangde het geschut te hooren, een verlangen waaraan natuurlijk aanstonds voldaan werd. Van beide schepen werden hem geschenken gebracht. Een der jongelieden aan wie dit was opgedragen, Aernout Lintgensz ¹ heeft ons een verhaal van zijn wedervaren nagelaten, waaraan wij nog de volgende bijzonderheid ontleenen. Omstreeks 1586 kwam een Portugeesch schip aan de Tafelhoek om daar een fort te bouwen, maar het schip strandde en de bemanning verdronk op vijf personen na die gered werden en sedert op het eiland bleven. Nog sprak Lintgensz een mesties die 11 jaren geleden op een handelschip van Malaka gekomen was en tegen zijn wil door den Koning in zijn gevolg was opgenomen. Ook twee Hollanders zouden (doch vrijwillig) op Bali achterblijven. Toen de schepen zich gereed maakten te vertrekken wachtte men te vergeefs op den adelborst Emanuel Roodenburg en een kuiper, die aan land gegaan waren. Eindelijk moest men besluiten zonder hen de terugreis te aanvaarden nadat de kommiezen Houtman en Carel nog een laatste poging gedaan hadden om de schippers tot een tocht naar de Molukken te bewegen. Den 26 Februari 1597 werd het anker gelicht. De terugreis was voorspoediger dan de heenreis. Den 14 Augustus kwam het eskader voor de reede van Texel.

De weinige voorspoed op dezen tocht ondervonden, de geringe lading die men medebracht — nauwelijks genoeg voor één schip, ², het groote verlies van volk, waren natuurlijk voor een deel het gevolg van de onbekendheid met het vaarwater dat de Hollanders voor de eerste maal doorkliefd en met de gezondheidsmaatregelen die zij in de heete lucht-treken in acht moesten nemen. Maar voor een groot deel was gebrek aan beleid de oorzaak geweest van dien tegenspoed. Cornelis de Houtman, een der hoofdkommiezen, die ongetwijfeld de meeste kennis van zaken bezat en ook bij onderhandelingen als het hoofd optrad, had een veel te aanmatigend karakter om de

¹ De anderen waren Emanuel Roodenburg, die op Bali achterbleef, en Paulus van Caerden, die zich later als admiraal zou onderscheiden.

² Van der Chijs, a. w. bl. 60.

schippers, aan wie in zaken die de zeevaart betroffen de beslissing gelaten was ¹ voor zich te winnen en met hen samen te werken. Vooral voor eene expeditie als deze, waar men zoo dikwijls in het duister tastte was een man noodig geweest die het algemeen vertrouwen genoot, en dit had Houtman door zijn onverstandig gedrag al spoedig verbeurd. Van daar dat hij ook, waar het werkelijk het belang der onderneming gold, zijn wil niet kon doen gelden ².

Maar kon al deze eerste tocht niet in alle opzichten als geslaagd beschouwd worden, toch was de weg gebaad en had men ondervonden hoe weinig de Portugeezen in het verre oosten geacht en gevreesd werden. Dit begrepen ook de Amsterdammers, toen zij bij de terugkomst der schepen de klokken luiden en groote vreugde aan den dag legden ³.

¹ Zie de Instructie voor den scheepsraad bij De Jonge I 212.

² „De Commissaris Houtman, wederom in Holland komende, ontliep, vreesde die Justitie om 't quade regiment bij hem gehouden.“ (Oorspronck ende Voortganck van de Nederlantsche Oorlogen door Everh. van Reydt, 14e boek; IIIe editie 1644, bl. 465). De ondernemende Middelburgsche reeder Balthazar de Moucheron stelde echter nog genoeg vertrouwen in H. om hem 't volgende jaar als hoofdkommies met twee schepen naar Indië te zenden.

³ Voor deze reis zijn hoofdzakelijk te raadplegen het „Journael van de reyse“ (Middelburgh, B. Langenes 1598) gehouden op het schip *Hollandia*; „D'Eerste Boeck, Historie van Indien“ (Amsterdam, Corn. Claesz. 1598 en later), het uitvoerigste en belangrijkste journaal gehouden door den ondercommies Willem Lodewijksz. op de *Mauritius*; het verhaal in Pontanus' „Historische Beschrijvinghe der coop-stadt Amsterdam“ (1614) blz. 180—237, waartoe Jan Jansz. Carel de Jonge, een der kommiezen, vele gegevens heeft verstrekt; het Journael van den adelborst Frank van der Does, gehouden op de *Hollandia* en voor 't eerst uitgeg. door De Jonge, II, 287—372; en het „Verhael van 't gheene my op 't eylandt van Balle (Bali) wedervaeren is“ door Aernoudt Lintgens, uitgeg. door Leupe in de Bijdragen voor taal-, land- en volkenk. van N. I., N. volgrecks I, 203—234. Enkele bijzonderheden die bij de genoemde schrijvers niet voorkomen vindt men nog in het oudste „Verhael van de reyse“ (Middelburg, B. Langenes 1597), dat hoogst zeldzaam maar waarvan een nauwkeurig afschrift te vinden is op de Leidsche Universiteits bibliotheek, en in het door Is. Commelin uit verschillende bronnen samengestelde verhaal („De eerste schipvaerd“ enz.) in „Begin ende voortgang der O.-I. Compagnie.“ Wat de kaart van Java en Sumatra betreft, die in „D'Eerste Boeck“ in den tekst vermeld wordt („Hier stelt het Caertgien van Java ende Sumatra“ fol. 35 v°), in mijn „Mémoire bibliographique sur les journaux des navigateurs Neerlandais“ (Amst. 1867, p. 125 noot) merkte ik op dat ik die in geen enkel exemplaar, ook niet van de Fransche en Latijnsche vertaling had aangetroffen. Waarschijnlijk werd zij er later bijgedrukt, en ontbreekt zij daardoor in de meeste exemplaren. Zij is nagedrukt door de De Bry's voor hunne „Tertia pars Indiae Orientalis“ (Francof. 1601). Het is deze nadruk dien ik boven heb aangehaald.

In Augustus 1597, toen de Hollanders de terugreis bijna volbracht hadden, kwam eerst te Goa de tijding uit Mozambique dat zich in den omtrek twee Hollandsche schepen vertoond hadden die zoo 't scheen op weg waren naar Sunda. De vicekoning, Francisco da Gama, ontsteld over die tijding, riep aanstonds zijne raadslieden bijeen en stelde hun voor oogen hoeveel schade de Hollanders Malaka konden toebrengen door met hunne vijanden samen te spannen, en hoe zij den geheelen handel in die streken, den voornaamsten van Indië, zouden bederven door de schepen te nemen die op China en Japan voeren en steeds eene waarde vertegenwoordigden van meer dan twee millioen gouds. Men besloot hierop een eskader van 2 galjoenen, 3 galeien en 9 fusten, met 1500 man naar den archipel te zenden, om de Hollandsche schepen op te zoeken en voor de handelsschepen, die van China en elders kwamen, te waken. Het bevel over die vloot werd opgedragen aan Lourenço de Brito. Zij ging den 24 September 1597 van Goa onder zeil ¹.

Te Malaka vernam Brito van een schip dat na hem de kust van Voor-Indië verlaten had, dat de twee Hollandsche schepen, die hij zocht, bij kaap Komorin op buit voeren ². Welke de schepen waren die men voor de Hollandsche aanzag, blijkt verder niet, maar deze kunnen het in elk geval niet geweest zijn. In weerwil van dat bericht besloot Brito, in overleg met Martim Affonso de Mello Coutinho, den pas in functie getreden, en Francisco da Silva de Menezes, den juist afgetreden kapitein van de vesting te Malaka, om zijn tocht naar Java door te zetten, omdat korten tijd te voren de inwoners aan de Portugeezen en Christen inboorlingen groote schade berokkend, velen gedood en van have en goed beroofd hadden ³. Ook was het zaak om de vorsten over te halen dat zij geene vreemde Europeërs in hunne havens ontvingen. Nog had men vernomen dat op het eiland Bali twee „Engelschen” als gijzelaars waren achtergelaten met kapitaal om drogerijen in te koopen. Dit bericht zal wel op Emanuel Roodenburg en zijn medgezel betrekking hebben.

¹ Vervolg op Couto, Dec. XII, pag. 49—54.

² Aldaar p. 57, 89.

³ Daar zich in Java's oosthoek, die zoo als wij hierboven zagen, in dezen tijd voor den Islam gewonnen werd, Portugeezen en zendelingen ophielden, zal dat gedeelte van het eiland waarschijnlijk bedoeld zijn.

De Vicekoning had Brito gelast aan de inlandsche schepen die op Java voeren geen schade toe te brengen, maar toen de Portugeesche bevelhebber zich met zijn eskader van Malaka derwaarts begaf nam hij zijne instructie zoo weinig in acht, dat de vaartuigen met levensmiddelen die hij ontmoette van hunne lading beroofd werden zonder betaling te ontvangen. Het gerucht van dit wanbedrijf verspreidde zich aan de Javaansche kust, zoodat men zich overal tegen de Portugeezen wapende. Intusschen waren zij voor Bantam aangekomen¹ en eischten van den Rijksbestuurder 10,000 realen, die hem (volgens onze Hollandsche zegslieden) geschonken zouden zijn op voorwaarde dat hij zich van de Hollandsche schepen zou meester maken. De Javaan verklaarde dat hij werkelijk daartoe zijn best had gedaan. Nu werden bij wijze van schadevergoeding twee Chineesche jonken, met kostbare goederen geladen, door de Portugeezen in beslag genomen. Het was een overijlde stap, die voor hen noodlottige gevolgen had. Onder voorwendsel dat hij te Djakatra gewacht werd om de bruiloft van den regent bij te wonen, bracht de rijksbestuurder zijne vloot in gereedheid en viel daarmede de drie Portugeesche galeiën aan, die zich van de galjoenen verwijderd hadden om aan de kust water in te nemen. Deze galeien waren overladen met den buit uit de jonken, zoodat de bemanning geen gebruik kon maken van het gescht. Het kostte dus aan de Javanen weinig moeite om ze te enteren. De meeste manschappen en de kapiteins der galeien kwamen daarbij om het leven, en de vaartuigen werden in triomf naar Bantam opgebracht.

Nu zou men van den kant van Brito, die door wind en stroom verhinderd was de galeien te hulp te komen, een geduchte weerwraak verwacht hebben, maar waarschijnlijk achtte hij hiertoe zijne macht te gering en wanhoopte hij na het voorgevallene ook verder aan de Javaansche kust iets goeds te kunnen uitrichten. Althans hij keerde onverrichter zake met de galjoenen naar Malaka terug, waar hij den 10 Juli 1598 aankwam en tot in Januari 1599 bleef zonder iets verder uit te voeren, hoewel men zekere tijding had dat weder Hollandsche schepen in den omtrek gezien waren. Bij zijn terugkeer te Goa

¹ Veertien maanden na het vertrek der Hollanders, schrijft Pontanus, wat dus in Januari 1599 zou vallen. Daar Brito volgens Couto in Juli te Malaka terugkwam, zullen die 14 maanden wat ruim genomen zijn.

werd hij voor zijn wanbeleid en flauwhartigheid slechts met eene geldboete bestraft ¹.

De Portugeezen hadden niet beter eene goede ontvangst hunner mededingers kunnen voorbereiden dan door dezen onberaden scheepstocht. Nog in hetzelfde jaar zouden de Hollanders daarvan de vruchten plukken. De scheepstochten, door hen in 1598 naar Indië ondernomen, staan echter in zulk een nauw verband met de latere gebeurtenissen, dat het verhaal daarvan tot eene volgende afdeeling bewaard moet blijven.

P. A. TIELE.

¹ Vervolg op Couto, Dec. XII p. 89—93; Pontanus, a. w. bl. 208—9: Journaal van Jac. van Heemskerk bij De Jonge II 397.